

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Дечији рад у дигиталном окружењу

(мастер рад)

Менторка
Проф. др Анђелија Тасић

Студент
Марко Петковић
Број индекса: М003/22-0

Ниш, 2023. године

САДРЖАЈ

I	УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
II	ПОЈАМ ДЕТЕТА	3
III	ПОЈАМ И ОБЛИЦИ ДЕЧИЈЕГ РАДА	8
3.1	<i>Појам дечијег рада</i>	8
3.2	<i>Облици дечијег рада</i>	16
IV	ЗАБРАНА ДЕЧИЈЕГ РАДА	21
4.1	<i>Међународни правни оквир забране дечијег рада</i>	22
4.2	<i>Национални правни оквир забране дечијег рада</i>	31
V	ЕКОНОМСКА АКТИВНОСТ ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ	37
5.1	<i>Појам интернета</i>	37
5.1.1	<i>Појам друштвених мрежа</i>	43
5.1.2	<i>Правна регулатива појединих друштвених мрежа</i>	46
5.2	<i>Појам дигиталног рада деце</i>	49
VI	ИМОВИНСКА ДОБРА ДЕЦЕ ОСТВАРЕНА НА ИНТЕРНЕТУ	57
VII	СТРАТЕГИЈА РОДИТЕЉСКОГ НАДЗОРА ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ	60
VIII	РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА АКТИВНОСТИ ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ	63
IX	ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	66
X	ЛИТЕРАТУРА	68
XI	САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ	76
XII	БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА	78

I УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Да су деца радно активна од почетка цивилизације до данас, један је аксиом. Облици тог рада су се, међутим, мењали. То су, најпре, били физички послови који су се одвијали у пољима, фабрикама и кућним условима, да би данашњи послови тзв. „модерног доба” попримили један сасвим нови облик, који каткад ствара привид да је реч о забавним активностима деце, а не заиста о раду. Иако расте заступљеност нових облика дечијег рада услед савременог развитка технологија и интернета, и даље је главни узрок дечијег рада, и то оног физички најтежег, сиромаштво.

Да бисмо говорили о дечијем раду, најпре ћемо дефинисати појам детета и представити појам дечијег рада, који је дефинисан на различит начин од стране различитих међународних тела у њиховим регулативама, али и начин на који је дефинисан домаћим прописима. Врло је важно утврдити и каква је улога појединца, али и целог друштва у примени постојећих правних прописа о забрани дечијег рада и заштити деце, као и који су то међународни и државни апарати, односно институције, који се на један мултисекторски начин баве адекватном заштитом деце од злоупотребе дечијег рада праћењем појава и анализом злостављања деце.

Тема овог рада је инспирисана питањем повлачења границе између рада деце који се сматра дозвољеним без негативних последица за дете, али уз посебну посвећеност забрањеним облицима дечијег рада, односно, неопходност да се препозна, спречи и искорени сваки рад деце штетан за њихов психофизички развој, образовање и здравље. Посебна пажња посвећена је развоју интернета и друштвених мрежа, где је најпре неопходно објаснити ова два појма, па тек онда указати на који начин и у ком обиму се огледа активност деце на интернету и друштвеним мрежама, као и каква је улога родитеља у смислу надзора деце и превентивних корака у циљу сузбијања дечијег рада, радне и економске експлоатације деце на интернету и друштвеним мрежама. Нека од бројних питања о којима се говори у тексту који следи су и то: да ли је правна регулатива друштвених мрежа адекватна да заштити друштвено најосетљивију категорију њихових корисника и на који начин унапредити њихову заштиту, да ли деца на друштвеним

мрежама док се забављају раде или се искључиво забављају, шта бива са новцем деце која зарађују на интернету. Ово су само нека од бројних питања о којима се говори у ово раду, кроз непрестано указивање на чињеницу колико је важно заштитити децу и колико је опасно не препознати недозвољене облике дечијег рада и експлоатације. Неопходно је испитати да ли овакав рад деце сем материјалне компоненте има неке нематеријалне бенефите по само детете или се овакав рад искључиво одвија на штету најмлађих припадника људске популације, а доводи искључиво до остваривања прикривених лукративних мотива одраслих.

Исто тако, у овом раду се указује да постоје и облици дечијег рада који су правно дозвољени и који представљају активности деце које за њих могу имати бенефите, као и да постоје позитивни аспекти оваквог рада деце како по саму децу, тако и за друштво у целисти. Иако тежиште код теме о дечијем раду представљају питања и одговори који се односе на облике забрањеног дечијег рада, један сегмент посвећен је дозвољеном дечијем раду, као кораку ка превенцији и удаљавању од забрањених облика дечијег рада. Потребно је улагати додатне напоре у циљу препознавања и спречавања штетне економске активности деце на интернету и друштвеним мрежама.

II ПОЈАМ ДЕТЕТА

Универзална дефиниција појма детета јесте она која је садржана у Конвенцији о правима детета (у даљем тексту: КПД)¹, према којој се дететом сматра свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, ако се, на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније.² На основу ове одредбе КПД-а, може се закључити да конвенција омогућава државама потписницама да својим законодавством предвиде и друге услове за дефинисање појма детета. Као последица наведеног, појам детета, иако има своју универзалу дефиницију у КПД-у, има и своју различиту конкретизацију у законским и подзаконским актима.

Када говоримо о правима детета, приметно је да се овим правима вековима уназад посвећивало врло мало пажње. Уставима различитих држава биле су предвиђене бројне одредбе које су прокламовале заштиту здравља, неповредивост физичког и психичког интегритета, заштиту достојанства и сигурности и друга слична права.³ Битно је истаћи да је ова заштита била пружана свим лицима, па и самој деци, без посебног начина примене у односу на децу.⁴ Деца су била посматрана као „одрасли у малом” у највећем броју држава све до 20. века, када је неколицина западних земаља почела са усвајањем легислатива која посебно штите права детета.⁵ Развој права детета, као и појма детета, започет је почетком 20. века, а први важан међународни документ била је Декларација о правима детета усвојена под окриљем Лиге народа 1924. године.⁶ Опште позната под називом „Декларација из Женева“, први је међународни документ инспирисан универзалним признањем права детета. Декларација промовише универзалност права деце, односно, да

¹ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ—међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

² Чл. 1. Ibid.

³ С. Самарцић О., Регулатива породичног права на међународном и европском нивоу, са посебним освртом на право детета на здравље; у: Стајић Љ. (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Новом саду 2/2015*, Нови Сад, 2015, стр. 814.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, *Права детета*, Ниш, 2015, стр. 36.

права деце не треба да зависе од националности, расе, пола и друштвене класе, већ треба да припадају свој деци без изузетка.⁷

Након доношења ове декларације уследила је дуга пауза у развоју међународних докумената у области права детета, све до доношења Декларације о правима детета 1959. године од стране Уједињених нација⁸. У оквиру ове декларације извршена је прокламација да „Човечанство дугује детету све најбоље што може дати“.⁹ Ова прокламација није представљала само пуку констатацију, већ позив на акцију свих земаља како би се сваком детету омогућило право на детињство, образовање, развој, елиминисање свих облика дечијег рада, а преваходно оних најгорих форми.¹⁰ Након 30 година од декларације из 1959. године, прецизније 1989. године, донета је КПД која од доношења па до данас представља најважнији документ у области права детета. КПД је била први обавезујући документ за државе потписнице који се искључиво односио на права детета.¹¹

Поред ових докумената постоје и други универзални документи о људским правима у којима су делимично укључена права детета. Данас, заправо, не постоје конвенције у области људских права које не садрже одредбе које се неким својим делом не дотичу и одредби које су релевантне за област права детета.¹² Неке од најважнијих су: Повеља УН из 1945. године¹³, Универзална декларација о људским правима из 1948. године, Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године¹⁴, Међународни

⁷ С. Ковачевић Перић, *Забрана дечијег рада - елиминисање најгорих облика дечијег рада*; у: Беловић Ј. (ур), *Научно истраживачки пројекат „Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији“* Св. 2, Косовска Митровица, 2020, стр. 281.

⁸ Данас највећа међународна организације, а која је основана 1945. године од стране 51 државе, укинувши Лигу народа.

⁹ *Op.cit.*, С. Ковачевић Перић, стр. 281.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Усвојена је резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација од 20. новембра 1989. године, а ратификовала га је Југославија 1990. године Законом о ратификацији Конвенције о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/1990.

¹² *Op. cit.*, Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, стр. 37.

¹³ Закон о Повељи Уједињених Нација, *Службени лист ДФЈ*, бр. 69/45.

¹⁴ Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.

пакт о економским, социјалним и културним правима из 1966. године¹⁵, Конвенција о правима особа са инвалидитетом из 2006. године¹⁶, као и многе друге.

Поред универзалних докумената о људским правима, за област права детета имају битну улогу и регионални документи у области људских права. За област дечијих права у европском региону две организације су веома важне: Савет Европе и Европска унија. Најважнији акти организације Савета Европе јесу Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода¹⁷ и Ревидирана европска социјална повеља¹⁸. Иако је Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода значајнија на општем плану, јер се бави основним правима сваког људског бића, са аспекта права детета значајнија је Ревидирана европска социјална повеља, јер већина права наведених у њој јесу релевантна и за права детета. У погледу права детета, од великог значаја је и Европска конвенција о вршењу дечијих права из 1996. године усвојена од стране Савета Европе. Циљ наведене конвенције јесте да омогући деци да остваре своја процесна права, односно, да обезбеди да деца сама или преко других особа или тела учествују у поступцима која се тичу њих пред судским органима, при томе водећи рачуна о стандарду најбољег интереса детета.¹⁹ Овом конвенцијом установљен је читав низ процесних права детета, а која имају за циљ да обезбеде да дете учествује у свим поступцима који се тичу његових права и интереса, као и да слободно изрази мишљење.²⁰ Поред наведених постоје и друге важне конвенције Савета Европе релевантне за област права детета, као што су:

¹⁵ Закон о ратификацији међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.

¹⁶ Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.

¹⁷ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода усвојена је 4. новембра 1950. године.

¹⁸ Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/09.

¹⁹ G. Kovaček Stanić, Autonomy of the child contemporary family law; in: Drakić D., (ed.), *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 3/2010*, Novi Sad, 2010, p.142.

²⁰ Н. Петрушић, Аустријски модел помоћи и подршке детету у поступку за уређивање родитељског старања и личног контакта; у: Пејић И. (ур.), *Зборник радова Правног факултет у Нишу 65/2013*, Ниш, 2013, стр. 161.

Конвенција о борби против трговине људима из 2005. године²¹ и Конвенција о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања из 2007. године^{22, 23}

Из наведених међународних инструмената може се закључити да је појам детета одређен негативном конструкцијом, тако што утврђују само горњу старосну границу до које се људско биће сматра дететом. Ова граница је у КПД јединствена како за особе мушког пола тако и за особе женског пола, на тај начин младе особе уживају једнак третман независно од пола. Државе у којима није таква ситуација, као што је Индија, имају обавезу да ускладе своје законодавство са ратификованим међународним инструментима и обезбеде једнак третман особа независно од пола.²⁴ Доња граница није утврђена, али то не би требало да ствара никакву дилему, с обзиром да се поједина права признају и нерођеном детету, као што је право насцитуруса - *infans conception pro nato habetur quoties de commodis eius agitur*.²⁵

Уставом Републике Србије²⁶, као највишим правним актом, предвиђена је заштита деце од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребе. Позитивноправно схватање права детета, које дете посматра као субјект, а не као објект права, дозвољава стицање одређених права и слобода и пре навршених 18 година, односно омогућава детету да закључује правне послове независно од степена опште пословне способности (посебна пословна способност).²⁷ С обзиром да је Република Србија потписница КПД-а, прихваћен је појам детета који је на универзални начин дефинисан. Како је КПД-ом допуштено државама потписницама да предвиде својим законодавством да дете и пре пунолетства стекне пословну способност, то је и у Републици Србији на више места у различитим законима предвиђена таква могућност под одређеним условима,

²¹ Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 19/2009.

²² Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 1/2010.

²³ *Op. cit.*, Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, стр. 42.

²⁴ Д. Радовановић, Дечији рад – појам и фактори; у: Петровић М., Ђурић В., Стојановић Н. (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Нишу 60/2012*, Ниш, 2012, стр. 272.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Устав Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

²⁷ О промени у концепту детињства опширније: Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, *Права детета*, Ниш, 2015, стр. 15-30. цитирано према: А. Тасић, стр. 276.

с тим што су ова питања првенствено регулисана одредбама Породичног закона²⁸. Као последица наведеног, појам детета дефинисан је на више места у различитим законима, што у крајњој линији доводи до недоследности приликом дефинисања појма детета. Тако је одредбом члана 11. став 3. Породичног закона предвиђена могућност стицања потпуне пословне способности малолетном лицу које је навршило 16 година живота, а постало родитељ и достигло потребну телесну и душевну зрелост за самостално старање о сопственој личности, правима и интересима.²⁹ Овде се поставља питање да ли се особа која стекне пословну способност пре пунолетства и даље сматра дететом узевши у обзир његов узраст. Једно од питања је и утицај напред наведене законске одредбе Породичног закона на одредбу члана 25. став 1. Закона о раду³⁰ која за заснивање радног односа лица млађег од 18 година предвиђа обавезну писану дозволу родитеља детета.³¹ Да ли у случају у којем је дете стекло пословну способност на основу еманципације не треба посматрати као дете на основу одредбе Породичног закона и не захтевати сагласност родитеља за заснивање радног односа, или се ипак ради о детету на основу одредбе Закона о раду и потребна је сагласност родитеља? Ово је једна од бројних недоследности које се јављају као последица чињенице да су одредбе које се односе на права детета, услед непостојања јединственог закона, расуте по различитим законима. Одговор на ова, али и друга бројна питања која се односе на права детета, могла би се наћи у нацрту Закона о правима детета и заштитнику права детета. Па тако на пример, одговор на горе наведено питање да ли се особа млађа од 18 година живота услед стицања појединих права признатих различитим законима и даље сматра дететом налази се у члану 4. став 2. нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета, који каже: „Особа млађа од 18 година задржава статус детета и остварује права по овом закону без обзира на стицање посебних права и обавеза на основу других закона и одлука надлежних органа, увек када је то у његовом/њеном најбољем интересу”³².

²⁸ Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

²⁹ Чл. 11, ст. 2, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³⁰ Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење.

³¹ Чл. 25, ст. 1, Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење.

³² Paragraf Lex, *нацрт Закона о правима детета и заштитнику грађана*; преузето 03.07.2023.

<https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html>

Постоје два приступа у регулисању стицања одређених права деце у различитим законодавствима европских земаља. Један од концепта захтева одређени узраст за стицање ограничене пословне способности као што је, на пример, са 14 година у Бугарској, Русији, Шпанији, односно, 15 година у Финској.³³ Међутим, у другим правним системима европских земаља, као што су Чешка, Енглеска, Велс и Француска, закон уопштено не утврђује старосне границе за стицање ограничене пословне способности, већ се њено стицање цени у сваком конкретном случају у зависности од тога да ли је дете достигло довољну старост и зрелост да разуме последице својих радњи.³⁴ Српско законодавство припада првој групи законодавстава, тако да је породичним правом Републике Србије предвиђено да већину права дете стиче са 15 година (право да промени име)³⁵, док поједина права може стећи и раније са 10 (давање сагласности за промену имена)³⁶ или 14 година (да закључује правне послове мањег значаја)³⁷, а нека касније, са 16 година (право на признање очинства)³⁸.

III ПОЈАМ И ОБЛИЦИ ДЕЧИЈЕГ РАДА

3.1 Појам дечијег рада

Како је економска активност деце на интернету узајамно повезана са појмом дечијег рада, неопходно је дефинисати га и указати на неке његове облике. Међународна организација рада (у даљем тексту: МОР) је прва специјализована агенција УН основана 1919. године Версајским уговором, а чији је основни задатак пословања да у форми конвенција или препорука формулише минимум стандарда о основним радним правима, попут: слободе удруживања, укидања принудног рада, права организовања, колективног

³³ Op. cit., G. Kovaček Stanić, p. 150.

³⁴ Ibid.

³⁵ Чл. 346, тач. 1, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³⁶ Чл. 346, тач. 2, Ibid.

³⁷ Чл. 64, тач. 1, Ibid.

³⁸ Чл. 46, Ibid.

преговарања, као и других стандарда.³⁹ Према подацима МОП-а, данас у свету постоји око 318 милиона економски активне деце, од којих око две трећине ове деце (око 218 милиона) обавља такве активности које би се могле подвести под појмом дечијег рада.⁴⁰ Дечији рад представља економску активност коју обављају деца и младе особе које нису навршиле 18 година живота.⁴¹ Одредити појам дечијег рада није једноставан задатак, прво је неопходно утврдити критеријуме за одређивање тог појма. Уколико се приликом одређивања појма дечијег рада пође од појма детета као лица млађег од 18 година и врши изједначавања појмова дете и малолетник, онда је несумњиво сваки рад лица млађег од 18 година дечији рад. Можемо констатовати да је напред наведено шири појам дечијег рада. Већина ове запослене деце означава се као „дете“, а то су у ствари радници који „помажу својој породици код куће, на породичној фарми или у породичном послу“.⁴²

Користе се различити појмови за означавање економски активног детета у зависности од његовог узраста, па тако појам „дечији радник“ за економски активно дете млађе од 12 година које ради један или више сати недељно, економски активно дете од 14 година и млађе које ради најмање 14 сати недељно или један или више сати недељно у активностима које су „опасне по природи или околностима“, као и дете од 17 година и млађе које ради у „најгорим облицима дечијег рада“.⁴³ Према томе, појам дечији рад се користи у најужем смислу као нелегалан, односно, рад који штети будућој добробити деце. У ужем смислу, при дефинисању дечијег рада потребно је поћи од поделе на легалан и илегалан дечији рад и колико је тај рад штетан за дете, а користан за друге. Дечији рад је легалан, уколико су испоштоване све обавезујуће одлуке МОП-а.⁴⁴ Сваки рад деце изван оквира МОП-а сматра се опасним дечијим радом. Ако се као критеријум за диференцирање легалног од илегалног дечијег рада узму године старости за заснивање

³⁹ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, *Међународна организација рада (МОП)*, преузето 07.07.2023. <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sektor-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/medjunarodna>

⁴⁰ Међународна организација рада, *Послодавци и дечији рад*; преузето 07.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_169137.pdf

⁴¹ *Op. cit.*, Д. Радовановић, стр. 272.

⁴² Р. Брковић, З. Ж. Марковић, *Дечији рад и малолетнички радни односи у Србији*; у: Перовић Вујачић Ј. (ур.), *Зборник радова 34. Сусрета Копаоничке школе природног права -- Слободан Перовић, том 3*, Београд, 2021, стр. 10.

⁴³ *Ibid.*, стр. 9.

⁴⁴ *Ibid.*, стр. 10.

радног односа, односно за рад деце, онда се у најужем смислу дечијим радом сматра само рад пре стицања минималних година старости за заснивање радног односа.⁴⁵

МОР поред појма дечији рад, који се односи на рад детета који штети добробити детета и спречава његово образовање и развој, користи и термине „деца која раде” и „економски активна деца”.⁴⁶ Ова два термина се користе за рад деце више од једног сата у току седмодневног периода, и у многим случајевима овај рад је у оквиру закона, те се не сматра дечијим радом.⁴⁷

Малолетнички радни однос је термин који се користи за законит радни однос детета (малолетног лица) заснован у складу са одредбама националног закона.⁴⁸ У енглеском језику користе се два појма, „child labour” (дечији рад) који подразумева рад деце који је опасан и забрањен и „child work” (рад деце) који обухвата све облике раде деце.⁴⁹ Поред легалног облика рада деце, постоји још један облик рада који се назива лаки рад деце.⁵⁰ Заправо је реч о пословима чије обављање не подразумева заснивање радног односа детета и који се обавља у слободно време детета. Међутим, како овакав рад није у потпуности правно регулисан, отвара простор за многа питања која се односе на утицај оваквог рада на злоупотребу детета, на образовање детета, развој детета и слично.⁵¹ Имајући у виду све наведено, свако радно ангажовање деце које се одвија у складу са њиховим најбољим интересом и које је у нормативним оквирима, сматра се дозвољеним радом детета. У већини држава света, сматра се да дете може да заснује радни однос са 14, 15 или 16 година и оно се најчешће поклапа са завршетком основног школовања или неке друге врсте стручног оспособљавања детета.⁵² Међутим, рад деце у овим година подлеже различитим врстама ограничења (као на пример, забрана обављања тешких послова) у

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Међународна организација рада, *Послодавци и дечији рад*; преузето 07.07.2023.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_169137.pdf

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid. стр. 10.

⁴⁹ Међународна организација рада, *Извештај медија о злоупотреби дечјег рада у Републици Србији*; преузето 06.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipecc/documents/publication/wcms_667357.pdf

⁵⁰ С. Јашаревић, Д. Божић, Лаки рад деце у међународним стандардима и законодавству одабраних страних држава; у: Орловић С. (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду LV 3*, Нови Сад, 2021, стр. 785.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., стр. 791.

циљу заштите деце, односно, да се учини да обављање посла нема негативни утицај на развој, здравље и образовање детета.⁵³ Утврђивање вишег узраста за обављање појединих послова, јавља се као разлог повећане опасности од повређивања, професионалних или други обољења, а који су својствени конкретном послу за који се заснива радни однос. Битно је истаћи и то да законска забрана дечијег рада или строги услови њиховог радног ангажовања могу утицати и на ангажовање деце за обављање фактичког рада („рад на црно”), тако да је неопходан посебан опрез приликом предвиђања законских забрана и ограничења.⁵⁴

Дечији рад се јавља као последица различитих чинилаца који се називају фактори, а који делују у процесу настанка, формирања и реализације дечијег рада.⁵⁵ С обзиром на приступ, факторе дечијег рада могуће је разврстати у три широке категорије: узроке, услове и поводе.⁵⁶ Један од главних узрока ступања малолетних лица у радни однос јесте сиромаштво, социјалне прилике деце и њихових родитеља, али и степен развитка државе. Према постојећим подацима скоро 90% деце која се искоришћавају за рад налази се на простору афричког и азијског континента.⁵⁷ Услови дечијег рада представљају активности и утицаје који омогућавају и олакшавају реализацију дечијег рада (неадекватно законодавство, корупција, неефикасна примена закона итд).⁵⁸ Поводи дечијег рада наглашавају рањивост деце и њихову изложеност ризику од дечијег рада. То су, заправо, замишљене предности живота који се може остварити уколико дете обавља какву економску активност, на пример: очекивано запослење и финансијске награде, приступ материјалним добрима (бољи телефон, модерне патике и слично), бољи друштвени положај и третман, у којима је дечији рад представљен као рад од свега пар сати, а који не прети образовању деце.⁵⁹ Висока стопа незапослености, такође, предствља лош социјални фактор који продубљује кризу и негативно утиче на малолетнички рад. Тржиште рада је засићено радном снагом различитих квалификација, наспрам које постоји дефицит пословних понуда. Таква несразмера доводи до пада цене рада, послодавци се налазе у

⁵³ Ibid.

⁵⁴ L. Betten, *International labour law: selected issues*, Kluwer, Deventer/Boston, 1993, p.289.

⁵⁵ Op. cit., Д. Радовановић, стр. 274.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Р. Вујовић, В. Дејановић, В. Јовановић, Љ. Пејаковић, Н. Петровић, *Дечији рад у Србији*, Београд, 2006, стр. 9.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Op. cit., Д. Радовановић, стр. 275.

повлашћеном положају у односу на раднике, те могу да врше строгу селекцију и избор кадрова при запошљавању. Малолетници су углавном неадекватно плаћени и добијају неквалитетну храну, која није прикладна њиховом узрасту и потребама развоја организма. Малолетна лица као радна снага често имају предност у појединим пословима у односу на пунолетна лица и то због своје снаге и издржљивости, док им с друге стране недостају искуство и знање. Такође, како се малолетним лицима исплаћују мање зараде, они су исплативији послодавцима, што у крајњој линији само продубљује проблем дечијег рада.

Дечији рад је од самог почетка развоја индустријске револуције имао важну улогу, а од деце из сиромашних породица се очекивало да својим радом допринесу породичним приходима. Карл Маркс је био велики противник дечијег рада и говорио је да су британске индустрије „могле да живе само крвљу и крвљу деце”, као и да је амерички капитализам финансиран „капитализованом крвљу деце”.⁶⁰ До појаве индустријализације дечији рад није доживљаван као друштвени проблем, већ је сматран саставним делом друштвеног живота, који повезује образовање и економску активност, а која се очекивала од свих чланова заједнице.⁶¹ Развојем технологије, као и признавањем права на образовање, уз увођење обавезног образовања, долази до повећања броја деце која се школује што доводи до смањивања дечијег рада.⁶² Као последица развоја технологије долази и до аутоматизације рада, што у крајњој линији смањује потребу за дечијим радом.

Заштита деце на раду била је међу првим темама којом се бавило радно законодавство у свету.⁶³ Заокрет је учињен индустријском револуцијом, коју је поред бројних проблема обележио и проблем рада деце у нехуманим условима и њихово економско искоришћавање. Прва држава која је својим законодавством утврдила минималне године узраста за запошљавање била је Енлеска, а касније су њен пример следиле и друге европске државе, с тим што је у првим законима, доња старосна граница била постављена врло ниско (Француска осам година).⁶⁴ Касније је постепено померана граница броја година за које се претпоставља да доносе зрелост за рад, и то у највећем броју случајева до

⁶⁰ M. Neocleous, *The political economy of the dead: Marx's vampires*; in: *History of Political Thought Vol. 24, No. 4, Winter 2003*, London, 2003, p. 670.

⁶¹ M. Bonnet, B. Schlemmer, *Insights into Child Labour*; in: *Childhood and Development, volume 146, Issue 2*, Paris, 2009, p. 16.

⁶² Ibid.

⁶³ Први акт радног права је био енглески Закон о заштити дечјег рада из 1803. године.

⁶⁴ Op. cit., M. Bonnet, B. Schlemmer, p. 16.

узраста у којем се завршава обавезно образовање, а која углавном није била испод 15 година живота. Одређивање старосне границе вршено је и у зависности од тога да ли се радило о категорији опасног или лаког посла, стога су се у одређеним гранама или делатностима примењивала посебна (блажа или строжа) правила.⁶⁵ Међутим, разлози подизање минималног узраста за заснивање радног односа нису увек били везани за хумане циљеве, о чему најбоље говори и пример подизања година старости за заснивање радног односа након велике економске кризе тридесетих година прошлог века, а у циљу борбе против незапослености.⁶⁶

Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима потврђена је обавеза заштите деце и омладине од економског и социјалног искоришћавања, као и њиховог запошљавања за обављање послова који су штетни по њихов морал или здравље, или који доводе у опасност њихов живот или могу да спрече њихов нормалан развој.⁶⁷ Наведени међународни пакт прописао је године старости испод којих је запошљавање деце забрањено и кажњиво по закону, с тим што се за разлику од осталих закона ова обавеза односи само на „плаћено запошљавање”, али не и на неплаћени рад за другог.⁶⁸ Поред наведеног пакта, и државе уговорнице КПД-а признају право детета да буде заштићено од економског искоришћавања и од обављања било ког посла који би могао да буде опасан или би ометао школовање детета или би био штетан по здравље детета или за његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој.⁶⁹ Наведено подразумева обавезу држава потписница да предузму мере, укључујући и посебне мере одређивања минималне старосне границе за запошљавање, одговарајуће уређивање радног времена и услова рада, те, обезбеђивање одговарајуће казне или друге санкције да би се осигурало делотворно испуњење ове обавезе.⁷⁰ КПД захтева да се приликом оцене односа између рада и детета обавезно узима у обзир и критеријум најбољег интереса детета, што

⁶⁵ Љ. Ковачевић, Универзални међународни стандарди о забрани дечијег рада и њихова примена у праву Републике Србије; у: Игњатовић Ђ. (ур.), *Тематска монографија – Кезнена реакција у Србији VII део*, Београд, 2017, стр. 188.

⁶⁶ *Ibid.*, стр. 189.

⁶⁷ Чл. 10, ст. 3, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/71.

⁶⁸ *Op. cit.*, Љ. Ковачевић, стр. 193.

⁶⁹ Чл. 32, ст. 2, Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

⁷⁰ Чл. 32, ст. 1, *Ibid.*

је изузетно важно имајући у виду чињеницу да је дете биће у развоју, као и да се свет све брже мења, због тога ни однос детета и рада не треба посматрати ван те оптике.⁷¹

Битно је указати на то да су универзални радни стандарди имали утицаја на развој европских стандарда у овој области, а нарочито стандарда узраста испод кога се забрањује запошљавање малолетних лица, а која износи 15 година старости. У европским стандардима, као и у универзалним, допуштени су одређени изузетци. Па тако, Ревидирана европска социјална повеља Савета Европе допушта рад деце испод 15 година живота на пословима који се сматрају лаким радом, као што је, на пример, помагање родитељима у породичном предузећу или рад деце за време распуста уз стицање одређене накнаде која се сматра џепарцем.⁷² Исто је предвиђено и правом Европске уније, да су све државе чланице дужне да предвиде минимални узраст за заснивање радног односа, који не сме да буде нижи од 15 година живота, с тим што се допушта дерогација ових одредби у специјалним случајевима и под посебним условима (у зависности од природе посла и околностима под којима се тај рад обавља).⁷³

У Републици Србији појам дечијег рада дефинисан је Законом о раду. Чланом 25. став 1. Закона о раду, предвиђено је да лице млађе од 18 година живота може засновати радни однос под условом да је навршило 15 година живота и да постоји писмена сагласност родитеља, односно старатеља, као и да такав рад не угрожава његово здравље, морал и образовање, односно да такав рад није забрањен законом.⁷⁴ Уколико се закључи уговор о раду без потребне сагласности, то ће утицати да се уговор сматра рушљивим, али постоји могућност да добијањем накнадне сагласности родитеља или старатеља детета уговор конвалидира.⁷⁵ Дата сагласност може се повући, што ће довести до анулирања претходно дате сагласности и у крајњој линији до престанка радног односа детета. Истим чланом али ставом 2. Закона о раду, предвиђено је да лице млађе од 18 година живота које заснива радни однос мора да има налаз надлежног здравственог органа којим се утврђује да је

⁷¹ Ор. cit., Љ. Ковачевић, стр. 194.

⁷² Чл. 7, ст. 1, Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, број 42/09.

⁷³ Ор. cit., Љ. Ковачевић, стр. 194.

⁷⁴ Чл 25, ст. 1, Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење.

⁷⁵ Д. Симоновић, *Радно право - треће ажурирано издање*, Београд, 2013, стр. 31.

способно за обављање послова за које заснива радни однос, као и да ти послови нису штетни за његово здравље.⁷⁶

Занимљиво је да Закон о раду у члановима од 84. до 88, говори о „заштити омладине“, као запосленим лицима млађим од 18 година (а то су лица од 15 до 18 година), па се поставља питање на кога се онда може односити појам „дете“? Значи, деца могу бити само она лица која су испод 15 година живота. Такође, и у Правилнику о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих⁷⁷ члан 2. став 2, млади се дефинишу као лица старости од најмање 15 година, а највише 18 година, а који су у радном односу код послодавца или који по било ком основу обављају рад код послодавца.⁷⁸ Овакво дефинисање дечијег рада и појма детета указује на постојање непрецизности у регулисању, као и потребу за њиховим уређивањем и прецизирањем, а у циљу пружања боље заштите деце. Исто тако, постоји неусклађеност домаћег законодавства са универзалним радним међународним стандардима. Па тако, домаћи законодавац не предвиђа ни један могући изузетак за заснивање радног односа са лицем млађим од 15 година живота. На другој страни, изузетке који су предвиђени у међународном праву, а који се односе на омогућавање обављања послова у области уметности, културе, спорта и у рекламној делатности лицима млађим од 15 година живота, у домаћем праву није предвиђено као допуштено.⁷⁹ Овакво решење има како позитивних, тако и негативних страна, али би омогућавање радног ангажовање лица млађих од 15 година у уметничким и сличним делатностима уз надзор надлежног органа, могло да има позитивне ефекте на дете које их обавља.⁸⁰ Још једно врло битно одступање домаћег законодавства од међународног, односи се на непостојање ограничења за заснивање радног односа захтевом који тиче обавезног образовања. Па тако, лице које је узраста између 15 и 18 година, а које се налази на обавезном школском образовању, може засновати радни однос.

⁷⁶ Чл. 25, ст. 2, Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење.

⁷⁷ Правилник о превентивним мерама за безбедан и здрав рад младих, *Службени гласник РС*, бр. 102/2016.

⁷⁸ Чл. 2, ст. 2, *Ibid.*

⁷⁹ *Op. cit.*, Љ. Ковачевић, стр. 207.

⁸⁰ *Ibid.*

3.2 Облици дечијег рада

С обзиром на постојање различитих облика послова која деца обављају, као и различитог узраста у којима се ти послови могу обављати, можемо разликовати поједине облике дечијег рада. Свакако, три термина која се данас највише користе, а који означавају врсте дечијег рада јесу: „Лаки рад деце”, „Најгори облици дечијег рада” и „Опасни облици дечијег рада”.⁸¹

Дефинисање појма лаког дечијег рада није једноставно, јер не постоји јединствена дефиниција. У пракси се ретко врши дефинисање појма лаког рада деце, већ се предвиђају услови које такав посао мора испунити да би се сматрао лаким радом, а који се могу поделити на опште и посебне услове.⁸² Дакле, лаки рад деце је сваки рад који је по обиму, интензитету и структури таквог облика да не штети деци.⁸³ Може се закључити да је то сваки рад који не утиче на њихово здравље, развој и не омета их у њиховом образовању. Иако је обављање ових послова од стране деце у пракси прикривено, ради се о врло распрострањеном облику дечијег рада, а о чему говоре и подаци МОП-а. Скоро 66 милиона деце ради на пословима који спадају у дозвољени рад.⁸⁴ Заправо, овде је реч о пословима који не подразумевају заснивање радног односа, а који се обављају у слободно време детета (после школе, за време школског распуста), не штетећи образовању и развоју детета. Лаки рад деце не само да се не сматра негативним, већ има и позитивне ефекте на дете које обавља овакав рад.⁸⁵ Правовремено и повремено укључивање деце у обављању појединих послова доприноси њиховом развоју и учи их вештинама које ће им користити у будућем животу.⁸⁶ Овај рад може довести до стварања неких позитивних особина код детета, као што су: одговорност, сналажљивост, стрпљење. Овакав облик рада деце практикован је вековима и био уобичајен, нарочито, у сеоским подручјима где је и данас врло заступљен. То је разлог зашто се општи стандард о минималном узрасту од 15 година

⁸¹ Међународна организација рада, *Дечији рад: превенција, препознавање и интервенција*; преузето 08.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_816602.pdf

⁸² Оп. cit., С. Јашаревић, Д. Божић, *Лаки рад деце у међународним стандардима и законодавству одабраних страних држава*, стр. 786.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Оп. cit., Р. Вујовић, В. Дејановић, В. Јовановић, Љ. Пејаковић, Н. Петровић, стр. 8.

⁸⁶ Ibid.

за рад деце не примењује на рад који деца и омладина обављају у школама у виду стручног или техничког образовања или у другим установама за обуку.⁸⁷ На основу наведеног, конвенција дозвољава да се унутрашњим изворима права допусти рад лица млађих од 15 година (у оквиру или ван радног односа), али тако да се тај праг креће искључиво између 13 и 15 година, с тим што у државама у развоју, послове ове врсте могу да обављају и лица од 12 до 14 година.⁸⁸

Лаки рад деце дуго није био споран, све док нису изучавањем штетног и опасног рада деце запажени и неки негативни ефекти опасног радног ангажовања (злоупотреба деце, претерани рад).⁸⁹ Заправо, овде је врло танка линија која дели обављање одређеног посла детета опасним од безбеденог и безопасног. Ово указује на потребу утврђивања мерила и услова која ће се у сваком конкретном случају употребљавати и на основу њих оцењивати да ли је одређени посао опасан или безбедан за дете. Као најзначајније ограничење јавља се услов постојања сагласности родитеља или старатеља детета. Поједине државе, поред наведеног, одређују и максимални број радних сати или привремену природу ових послова, односно, да је рад допуштен само уколико је реч о предузећима у којима се као запослени јављају искључиво чланови породице.⁹⁰ Независно од врсте ограничења која је предвиђена у држави, изузетно је важно да се обављање ових послова не третира мање важним од послова које обављају лица која испуњавају општи услов за запошљавање. Супротно би могло довести до схватања непотребности вршења надзора и контроле, а што би се негативно одразило на заштиту деце која обављају ове послове.

Како је горе наведено, не постоји јединствена дефиниција појма лаког дечијег рада те су и саме дефиниције овог појма ретке. Ипак у пракси присутне су поједине дефиниције, па тако, према члану 3. став 1. Директиве Европске уније бр.94/33 о заштити младих на раду⁹¹, појам „лаки рад” (light work) означава се као сваки рад који због своје својствене природе задатака које укључује и посебне услова под којима се обавља: 1) вероватно не може да буде штетан по безбедност, здравље или развој деце и 2) није такав да штети

⁸⁷ Чл. 6, Закон о ратификацији Конвенције Међународне организације рада бр. 138 о минималним годинама старости за заснивање радног односа, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 14/1982.

⁸⁸ Чл. 7, Ibid.

⁸⁹ *Op. cit.*, С. Јашаревић, Д. Божић, стр. 785.

⁹⁰ Н. Franziska, *The challenge of child labour in international law*, Geneva, 2009, p. 84.

⁹¹ Directive 94/33/EC on the Protection of Young People at Work, Official Journal of the European Communities, No L 216/12, преузето 08.07.2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31994L0033>

похађању школе, учешћу у програмима професионалног усмеравања или њиховој способности да стекну корист од обуке коју су добили.⁹² Занимљив приступ у регулисању лаког дечијег рада постоји и у Аустрији. У Аустријском праву, чланом 5а Закона о запошљавању деце и омладине из 1987. године⁹³ појам лаког рада деце се одређује негативно, и то на тај начин што се лаким радом не сматра онај рад који прекорачи ниво радне способности која се очекује од детета. Такође, конвенцијом МОП-а дефинисан је појма лаког рада деце. Тако је чланом 3. став 1. Конвенције бр. 138 (1973) о минималним условима старости за заснивање радног односа, предвиђено да се може дозволити запошљавање или рад особама од 13 до 15 година старости на лакшим радовима: 1) нису штетни за њихово здравље или развој и 2) не иду на штету њиховог похађања школе, учешћа у програмима професионалне оријентације или обуке које је одобрио надлежни орган или њихове способности да прате одређену наставу.⁹⁴

Поред горе наведених услова, који би се могли сврстати у опште услове, поједине државе су предвиделе и друге конкретније услове за лаки рад деце (посебне услове). Тако се у појединим државама тражи сагласност или одобрење надлежног органа да би дете могло да обавља неку врсту лаког рада.⁹⁵ Сама процедура најчешће започиње захтевом који подноси родитељ или старатељ детета, а о коме одлучује орган који је у зависности од државе различито одређен, па је тако у Француској то Префект, док је на Исланду то администрација надлежна за безбедност на раду.⁹⁶

У Републици Србији лаки рад деце није правно регулисан, осим што су чланом 3. Уредбе о утврђивању опасног рада за децу из 2017. године утврђени спискови од 1 до 5 који се односе на послове који се сматрају опасним за децу.⁹⁷

Из свега наведеног може се закључити да је лаки дечији рад облик рада који је присутан још од давнина. Овакав облик рада спада у категорију која није толико правно регулисана и то ствара простор за различите злоупотребе, нарочито, у сиромашнијим

⁹² Ibid.

⁹³ Федерални службени гласник Републике Аустрије, бр.599/1987.

⁹⁴ Чл. 3, ст. 1, Закон о ратификацији Конвенције Међународне организације рада бр. 138 о минималним годинама старости за заснивање радног односа, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 14/1982.

⁹⁵ Оп. cit. С. Јашаревих, Д. Божић, стр. 792.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Уредба о утврђивању опасног рада за децу, *Службени гласник РС*, бр.53/2017.

земљама где је овакав облик дечијег рада израженији. Зато државе треба да настоје да ово подручје у што већој мери покрију различитим условима који се односе на овај облик рада и на тај начин спрече радну експлоатацију деце.

Сам појам најгорих облика дечијег рада установљен је од стране МОП-а Конвенцијом 182 о најгорим облицима дечијег рада из 1999. године која је донета заједно са препоруком 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада, а коју је Савезна Република Југославија (СРЈ) ратификовала 2003. године.⁹⁸ За сврху примене ове конвенције чланом 2. одређено је да се израз дете односи на сва лица млађа од 18 година живота.⁹⁹ Чланом 1. исте конвенције предвиђена је обавеза свих држава чланица које су ратификовале конвенцију да предузму хитне и ефикасне мере како би се обезбедило да се најгори облици дечијег рада хитно забране и елиминишу.¹⁰⁰ Чланом 3. наведене конвенције дефинисани су најгори облици дечијег рада и то: А) сви облици ропства или обичаја сличних ропству, као што су продаја и кријумчарење деце, дужничко ропство и кметство и принудни или обавезни рад, укључујући принудно или обавезно регрутовање деце за учешће у оружаним сукобима; Б) коришћење набављање или нуђење детета ради проституције, производње порнографије или за порнографске представе; Ц) коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности, нарочито за производњу и кријумчарење дроге, онако како су дефинисане релевантним међународним уговорима; Д) рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце.¹⁰¹

Под тачком Д) члана 3. конвенције 182 МОП-а заправо је дефинисан посебан облик дечијег рада који се назива „опасан дечији рад”. Појам опасног дечијег рада је дефинисан као „рад деце у опасним или штетним условима који могу резултирати да дете буде убијено или повређено (често трајно) и/или болесно (често трајно), као последица лоших

⁹⁸ Закон о потврђивању конвенције МОП број 182 о најгорим облицима дечијег рада и препоруке МОП број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада, *Слжбени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/03.

⁹⁹ Чл. 2, Ibid.

¹⁰⁰ Чл. 1, Ibid.

¹⁰¹ Чл. 3, Ibid.

безбедоносних и здравствених стандарда и пословних ангажмана’’¹⁰². Постоји могућност да поједини послови, иако предствљају опасан рад, променом појединих услова безбедности и заштитних мера такав рад претворе у безбедан.¹⁰³ Утврђена је обавеза свих држава које су ратификовале конвенцију да предвиде тачну листу опасних активности након консултације са радницима и послодавцима.¹⁰⁴ Сходно наведеном, у Републици Србији је донета Уредба о утврђивању опасног рада за децу, узимајући у обзир став 3 и 4 Препоруке МОР-а број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада.¹⁰⁵ Чланом 2. наведене уредбе утврђени су спискови послова (од 1 до 5) који се сматрају опасним за децу, те је обављање ових послова од стране деце строго забрањено. Контролу спровођења уредбе врше све надлежне инспекције од Инспекције рада до Инспекције социјалне заштите.¹⁰⁶ Уколико инспектор рада утврди да рад детета спада у облик рада који се сматра опасним радом, о томе подноси пријаву полицији, социјалној служби, здравственој установи, другим инспекцијама и органима надлежним за заштиту права и интереса детета.¹⁰⁷ Законодавство Републике Србије предвиђањем минималних година старости, као и посебних услова за заснивање радног односа са малолетним лицем пружа заштиту личности и интереса детета, али мора чинити додатне напоре у циљу потпуног искорењења дечијег рада.

¹⁰² Међународна организација рада, *Послодавци и дечији рад*; преузето 08.07.2023.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_169137.pdf

¹⁰³ Међународна организација рада, *Како спречити и елиминисати најгоре облике дечијег рада: Шта могу послодавци да учине?*; преузето 08.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_168751.pdf

¹⁰⁴ Чл. 4, тач. 3, Закон о потврђивању конвенције МОР број 182 о најгорим облицима дечијег рада и препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/03.

¹⁰⁵ Чл. 1, ст. 1, Уредба о утврђивању опасног рада за децу, *Службени гласник РС*, бр.53/2017.

¹⁰⁶ Параграф, *Уредба о утврђивању опасног рада за децу: Примена Уредбе почиње 1. Јанура 2018. године...*; преузето 08.07.2023. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/130617/130617-vest15.html>

¹⁰⁷ Ibid.

IV ЗАБРАНА ДЕЧИЈЕГ РАДА

Појам дечијег рада довољно је разрађен и одређен међународним инструментима, тако да се може рећи да је теоријски неупитан. Проблем настаје како разликовати законски рад деце од илегалног дечијег рада. У многим државама сексуална експлоатација деце, као и трговина људима код деце за даљу експлоатацију, још увек је присутна и поред постојања регулативе којом су ови послови окарактерисани као најгори облици злостављања деце и инкриминисани као кривична дела.¹⁰⁸ Битно је указати да велики удео дечијег рада представља рад у пољопривреди и обављање кућних послова, а то су облици рада деце који су тешко уочљиви, а у неким културама и традицијама дозвољени, без обзира на постојеће законске забране.¹⁰⁹ Овоме у прилог говоре и истраживања МОП-а која указују да је 4,4 милиона девојчица и 2,8 милиона дечака укључено у кућне послове широм света.¹¹⁰

Забрана дечијег рада је појам који се односи на рад који је ментално, физички, друштвено или морално опасан и штетан по децу, и који омета њихово школовање тако што их лишава могућности да похађају наставу, приморава да прерано напусте школовање или захтева од њих да комбинују похађање наставе са предугим и напорним радом.¹¹¹ Од самог почетка развоја људског друштва па све до данас деца се сматрају радно способним за обављање различитих врста послова, што некада доводи до тога да обављају и неке јако тешке физичке послове. Често се дешава да деца која одрастају у тешким материјалним и социјалним условима, лако постају жртве недозвољеног радног ангажовања. Негативна конотација дечијег рада, јавила се почетком индустријске револуције и запошљавањем деце у фабрикама, где су услови рада били екстремно тешки.¹¹² Дечији рад је изузетно битна, а нажалост, и врло заступљена категорија радне снаге како на међународној, тако и на националној сцени. Иако су права детета гарантована и заштићена на општем,

¹⁰⁸ М. Reljanović, Suppression of child labour – brief overview of international standards; in: Mrvić Petrović N. (ed.), *Foreign legal life 4/2018*, Belgrade, 2018, p. 113.

¹⁰⁹ Ibid, p.113 – 114.

¹¹⁰ International Labour Organization, *Research Brief: Child labour in domestic work in Pakistan*; преузето 12.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-islamabad/documents/publication/wcms_851155.pdf

¹¹¹ Op.cit., С. Ковачевић Перић, стр. 281.

¹¹² Op. cit., М. Bonnet, В. Schlemmer, p. 16.

универзалном плану у свим сегментима живота и остваривања њихове личности, дечији рад успешно опстаје са мањим или већим успехом, не само у сиромашним земљама, већ је то „почаст савременог доба“ која је заступљена у свим деловима света.¹¹³ Како на националном нивоу, тако и на међународном нивоу постоји прегршт прописа који се односе на регулисање и забрану дечијег рада.

4.1 Међународни правни оквир забране дечијег рада

Деца су нормативно и институционално заштићена у свим сегментима живота и остваривања њихове личности. Брига за децу, промовисање права детета од стране бројних међународних организација данас представља једну од главних активности на међународном плану у склопу борбе за права човека. На међународном плану, Уједињене нације (у даљем тексту: УН) учиниле су велики корак у циљу борбе против дечијег рада, и од самог почетка постојања тежиле утврђивању правног оквира заштите деце. Иако је борба за права детета започета давно, још у склопу борбе за права човека, тек након Првог светског рата савремено друштво је препознало потребу издвајања и посебне заштите права детета, а као последица њихове вулнерабилности.¹¹⁴ Међутим, тек након Другог светског рата се јављају озбиљнији подухвати на међународном нивоу у циљу посебног издвајања и заштите права детета, и то у оквиру УН и МОП. Битно је указати и на значај постојања УНИЦЕФ-а, као помоћне организације у оквиру УН, а која је основана одлуком Генералне скупштине УН 11. децембра. 1946. године. Током последњих деценија, УНИЦЕФ је велику пажњу посветио унапређењу здравствене заштите деце, образовању и ограничавању различитих облика дечијег рада, које подразумева и забрану злоупотребе деце.¹¹⁵

Као што је претходно речено, сама борба за права детета почела је још након Првог светског рата и то у оквиру тадашње највеће међународне организације, Друштва

¹¹³ Ibid. стр. 287.

¹¹⁴ Op. cit., С. Ковачевић Перић, стр. 122.

¹¹⁵ Ibid, стр. 123.

народа¹¹⁶. Декларација о правима детета из 1924. године је први документ који је на универзалан начин признавала права детета. Сама иницијатива за универзално признавање права детета потекла је од Елгантине Џеб која је и основала прву организацију у свету која се искључиво бавила заштитом деце (Save the Children).¹¹⁷ Она је написала и сам предлог Декларације о правима детета (Женевска декларације).¹¹⁸ Након распада Друштва народа, њену нормативну активност преузела је УН.

Доношењем КПД-а почетком двадесетог века дошло је до повећања забринутости међународне заједнице за проблем добробити деце генерално гледано, а посебно за проблем дечијег рада. То је најпре резултирало покретањем Међународног програма за искорењивање дечијег рада (International Program on the Elimination of Child Labor - IPEC) од стране МОП-а 1992. године, са циљем да се покрене међународна акција, укључујући стручну и техничку помоћ, а како би се подржали национални програми за борбу против дечијег рада.¹¹⁹ Најзначајнија активност уследила је на нормативном плану усвајањем Декларације и програма акције од стране Светског самита за друштвени развој (одржаног у Копенхагену 1995. године), који је препознао забрану дечијег рада као једну од четири категорије основних радничких права коју морају поштовати све земље.¹²⁰ Усвајањем Декларације о основним начелима и правима на раду од стране Међународне конференције рада 1998. године, потврђено је да све државе чланице МОП-а, било да су ратификовале КПД или не, имају обавезу да поштују, промовишу и остварују четири основна принципа. КПД издваја четири основна принципа, а то су: 1. недискриминација; 2. посвећеност најбољим интересима детета; 3. право на живот, опстанак и развој; и 4. поштовање ставова детета (партиципација деце).¹²¹

¹¹⁶ Друштво народа или Лига народа, је међународна организације која је основана за време Париске мировне конференције 1919, односно 10. јануара 1920. године. Основни циљ њеног постојање је било успостављање равнотеже у Европи након Првог светског рата.

¹¹⁷ Op. cit., С. Ковачевић Перић, стр. 124.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Op. cit., Љ. Ковачевић, стр. 193.

¹²⁰ International Labour Organization, *Eliminating the worst forms of child labour: a practical guide to ILO Convention 182, Handbook for parliamentarians No.3*, Geneva, 2002, pp. 19-21.

¹²¹ Ibid.

Од посебног је значаја и то што су уз КПД усвојена и два факултативна протокола: Факултативни протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији¹²², као и Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима¹²³.¹²⁴ Основни циљ усвајања ова два протокола је искорењивање и заштита деце од злоупотребе у два (најтежа) аспекта експлоатације која нису адекватно обухваћена Конвенцијом, а то су: искоришћавање деце у сврхе сексуалне експлоатације и учешће деце у оружаним сукобима.

Најзначајнији допринос у заштити деце од рада у сврху експлоатације дала је, као и у свим сегментима заштите и промоције људских права на раду, МОП, и то како на нормативном плану, тако и пружањем техничке помоћи. Нормативна делатност ове организације, од њеног оснивања, посвећене су регулисању рада малолетних лица, премда су сличне иницијативе постојале и пре 1919. године. Прва таква међународна иницијатива, јесте била одржавање конференције у Берлину 1890. године, на којој су се представници 14 европских држава договорили о забрани рада деце млађе од 14 година у рудницима, док је као минимални узраст за рад у индустријским предузећима одређен узраст од 12 година живота.¹²⁵ Након Првог светског рата, темељи успостављени овим међународним иницијативама добиће потврду под окриљем МОП-а. Већ на првом заседању Опште конференције рада усвојена је Конвенција број 5, којом је било забрањено запошљавање деце млађе од 14 година у индустријским предузећима, али та забрана није била апсолутна.¹²⁶ Дерогација наведене забране постојала је у погледу рада у породичним предузећима, као и у погледу рада у техничким школама ако је за то постојало овлашћење и надзор надлежног тела или органа.¹²⁷ Слично претходној конвенцији МОП-а, Конвенција

¹²² Закон о потврђивању факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.

¹²³ Закон о потврђивању факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.

¹²⁴ Оба протокола ратификована од стране СРЈ, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.

¹²⁵ K. G. Lieten, The ILO setting the terms in the child labour debate, in: Van Daele J., Garcia Rodriguez M., Goethme Van G., Linden der van M. (ed.), *ILO histories: essays on the International Labour Organization and its impact on the world during the twentieth century*, Bern, 2010, p. 444.

¹²⁶ Чл. 5, Конвенција број 5 о минималном добу (индустрија) из 1919. године. Наведену конвенцију је наша држава ратификовала (*службене новине*, број 95-XXII/1927), али је 1983. године отказала ратификацију, као последица ратификације Конвенције број 138.

¹²⁷ Чл. 2-3, Ibid.

број 7 о минималном узрасту за заснивање радног односа са поморцима из 1920. године¹²⁸ предвиђала је слично. Од овог низа одступа Конвенција број 10 о минималном узрасту за заснивање радног односа у пољопривреди¹²⁹, њома није била потврђена апсолутна узрастна граница испод које је постојала забрана запошљавања деце за разлику од претходних. Уместо наведеног, потврђено је правило да деца млађа од 14 година не смеју бити запослена у пољопривредним предузећима, осим ван периода утврђеног за похађање школских часова, а под условом да то не штети њиховом образовању.¹³⁰ Занимљиво је да се у неким државама и данас послови у овој грани сматрају безопасним, што представља разлог омогућавања рада деце у пољопривреди. На другој страни, постоје и схватања да рад деце у пољопривреди треба ограничити и онда када се послови у овој грани не могу квалификовати као опасни. Усвојени стандарди МОП-а који забрањују дечији рад у привреди могу бити дерогирани само у погледу обављања послова на породичним и другим малим поседима, на којима се врши производња за локалну потрошњу и који, по правилу, немају запослене.¹³¹

Коначно, тридесетих година прошлог века, општи стандард о минималном узрасту за заснивање радног односа од 14 година бива подигнут на 15 година старости. Тај стандард први пут бива потврђен у препоруци МОП-а број 45 из 1935 године¹³², након тога уследиле су и ревизије трију поменутих конвенција, а које су исто утврдиле нови општи стандард о минималном узрасту за рад који износи 15 година старости.

Поред бројних претходно наведених конвенција које су донете у овој области од стране МОП-а, битно је указати и на Конвенције МОП-а број 138 и 182, а којима су успостављени тренутно важећи стандарди у овој области. Основни разлог доношења наведених двеју конвенција (138 и 182) био је у циљу, како замене постојећих секторских правила која су

¹²⁸ Конвенција број 7 о минималном добу (поморски рад) из 1920. године. Наведену конвенцију је наша држава ратификовала (*службене новине, број 95-XXII/1927*), али је 1983. године отказала ратификацију.

¹²⁹ Конвенција број 10 о минималном добу (пољопривреда) из 1921. године. Наведену конвенцију је наша држава ратификовала (*службене новине, број 95-XXII/1927*), али је 1983. године отказала ратификацију.

¹³⁰ Чл. 1, Ibid.

¹³¹ Оп. cit., Љ. Ковачевић, стр. 196.

¹³² Препорука за незапосленост (младе особе) број 45 из 1935. године.

успостављена ранијим конвенцијама МОР-а, тако и у циљу потпуног укидања дечијег рада.¹³³

Конвенцијом бр. 138 о минималном узрасту за запошљавање предвиђена је обавеза држава потписница да одреде границе минималног узраста за заснивање радног односа или пријема у рад, а која не сме да буде нижа од минималног узраста за завршетак обавезног школовања, у сваком случају не нижа од 15 година, осим у случају држава у развоју где је предвиђено да минимални узраст буде 14 година.¹³⁴ Међутим, обавеза држава потписница не подразумева само одређивање општег услова за заснивање радног односа који се тиче година живота, већ и минимални узраст за сваки вид рада малолетника, и то без обзира да ли је реч о раду који се обавља на основу уговора о раду или фактички.¹³⁵ Наиме, ово подразумева да приликом одређивања дечијег рада, законодавци држава потписница требају бити крајње обазриви приликом коришћења појма „запослени”. Забрану дечијег рада требало поставити тако да обухвата лица коју су закључила уговор о раду или на други начин засновала радни однос, као и лица која су радно ангажована на основу неког другог уговора или пак раде без правног основа.¹³⁶ Дакле, важећи општи стандард о минималном узрасту има за циљ стварање услова за делотворно остваривање права на образовање, те стога, савремено право има тенденцију да продужава обавезно школовање деце да траје најмање до навршења минималног узраста за заснивање радног односа.¹³⁷ Ово доводи до закључка да је у прошлости неразвијеност образовног система у битној мери утицала на одређивање нижег стандарда о минималном узрасту за запошљавање, док у савремено доба утиче обрнуто. Данашњи развој образовног система утиче на постепено подизања узрасне границе за заснивање радног односа, као последица проширивања обавезног образовања деце. Конвенција број 138 поред општег правила, садржи и читав сет посебних правила у погледу лаких и тежих послова, који се састоје у померању старосног прага на доле или на горе у зависности од облика посла, а о којима је било више речи у глави 3.2 овог рада. Наведено указује да нису сви облици рада

¹³³ Оп. cit., Љ. Ковачевић, стр. 197.

¹³⁴ Чл. 2, ст. 1,3,4, Закона о ратификацији Конвенције Међународне организације рада бр. 138 о минималним годинама старости за заснивање радног односа, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 14/1982.

¹³⁵ International Labour Organization, *Modern policy and legislative responses to child labour*, Geneva, 2007, International Labour Office, p. 14.

¹³⁶ Оп. cit., Љ. Ковачевић, стр. 198.

¹³⁷ Ibid, стр. 199.

деце негативни, те стога, не постоји потреба њиховог укидања у потпуности, већ предвиђање одговарајућих ограничења и контрола.¹³⁸

Конвенција бр. 182 о најгорим облицима дечијег рада и Препорука 190 која се односи на забрану и хитну акцију за елиминисање најгорих облика дечијег рада МОП-а, представљају главни међународни правни оквир за забрану дечијег рада. У складу са чланом 3. наведене Конвенције, најгори облици дечијег рада обухватају различите активности забрањеног ангажовања деце, као што су: ропство или праксе сличне ропству, укључујући присилни или обавезни рад и обавезно запошљавање деце, коришћење деце за проституцију или производњу порнографије, коришћење деце за извођење недозвољених активности, посебно производњу и промет наркотика, као и свако друго дело које по својој природи или околностима у којима се спроводи, може да нашкоди безбедности или моралу деце.¹³⁹ Битно запажање је и то да постоји разликовање између појмова „најгори облици дечијег рада” и „дечији рад”, као и да је то разликовање на градацијског основи. Овакво разликовање постоји и у већини националих законодавстава, што се види из чињенице да су најгори облици дечијег рада утврђени кроз једно или више кривичних дела, с тим што њихово постојање у конкретном случају не искључује могућност да такав рад представља и неки други облик радне експлоатације деце. Потреба заштите деце и њиховог искључивања од обављања појединих послова не значи њихово потпуно искључивање од активности које су уобичајене или се чак препоручују за њих, као што су активности деце у школи кроз практичну наставу или друге васпитне ваннаставне активности које служе да подстичу и развијају креативност и интересовање деце за поједине професије и хобије.¹⁴⁰

Сам значај наведених конвенција број 138 и 182, као и стандарда садржаних у њима, потврђује Декларација о основним начелима и правима на раду, коју је МОП усвојила 1998. године. Овом декларацијом је као фундаментални принцип утврђено укидање

¹³⁸ Оп. cit., Р. Вујовић, В. Дејановић, В. Јовановић, Љ. Пејаковић, Н. Петровић, стр. 8.

¹³⁹ Чл. 3, Закон о потврђивању Конвенције МОП број 182 о најгорим облицима дечијег рада и препоруке МОП број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/03.

¹⁴⁰ Оп. cit., М. Рељановић, р. 113.

дечијег рада.¹⁴¹ Одредбама Декларације предвиђена је обавеза држава чланица МОР-а да ратификују наведене конвенције, односно, да примењују стандарде који су садржани у њима иако нису извршиле ратификацију.¹⁴² Овакво решење је занимљиво, с обзиром на устаљено опште правило међународног права да правила конвенције обавезују државу тек након што она изврши њену ратификацију. Овакво решење се образлаже тиме што свака држава чланица која приступи МОР-у и прихвати њен устав, прихвата и основне вредности које су успостављене у правној нормативи организације, а свакако стандарди у оквиру две наведене конвенције представљају једне од њих.¹⁴³

У складу са смерницама МОР-а, успостављен је систем праћења дечијег рада (CLM). Основни циљ овог система је да као последица праћења, деца и млади, као легално запослени радници буду безбедни од експлоатације и опасности на раду.¹⁴⁴ Механизми праћења дечијег рада морају пружити довољно информација надзорном телу, како би оно дало закључак да ли се активности неког детета могу сматрати допуштеним или недопуштеним дечијим радом.¹⁴⁵ Како је дечији рад традиционално присутнији у појединим индустријама, контрола у њима биће уређенија и чешћа. Систем праћења дечијег рада може се користити и за едукацију деце и родитеља како да препознају и избегну да упадну у замку експлоатације деце.¹⁴⁶ Наиме, подизање опште свести јавности о проблему дечијег рада може помоћи да се лакше стигне до информација о недозвољеном облику дечијег рада. Наредни битан корак у поступку надзора је процена ситуације током које се врши идентификовање нелегалног дечијег рада, а коју врше родитељи или професионално формирана тела (инспекције рада или сличан орган).¹⁴⁷ Уколико се утврди да је реч о недозвољеном облику дечијег рада, следећи битан корак је да се та информација саопшти надлежном органу (фаза ширења), а у циљу да се правременом и

¹⁴¹ Међународна организација рада, *Декларација МОР-а о основним принципима и правима на раду њена примјена и праћење*; преузето 16.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716629.pdf

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ International Labour Organization, *Child labour monitoring (CLM)*; преузето 16.07.2023. <https://www.ilo.org/ipecc/Action/Childlabourmonitoring/lang--en/index.htm>

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Op. cit., М. Reljanović, p. 115.

¹⁴⁷ Ibid, p. 116.

ефикасном акцијом (фаза уклањања) обезбеди и уклони дете из радног процеса, као и да се утврди и санкционише послодавац који је дете искоришћавао.¹⁴⁸

Основни циљ рада МОР-а био је стварање универзалних међународних радних стандарда о запошљавању деце у појединим гранама и делатностима. Развој тих стандарда може се поделити у две групе, једна је била усмерена у циљу заштите деце од запошљавања у раном узрасту, како би се спречиле кобне последице рада незрелих лица на тешким пословима.¹⁴⁹ Друга група стандарда почела је да се развија након установљавања прве групе стандарда, а тицала се постепеног проширивања заштите деце новим мерама попут забране, односно ограничавања ноћног рада малолетника, њихових обавезних здравствених прегледа, као и побољшавања њихових услова рада.¹⁵⁰

Поред прописа универзалних организација, последњих година све више на значају добијају и прописи које доносе регионалне организације, као последица јачања њиховог утицаја. Развој регионалних организације, али и европског радног законодавства одвија се у два колосека, и то први колосек у оквиру Савета Европе (некомунитарно право), као и други колосек у оквиру Европске уније (комунитарно право).¹⁵¹ За Србију су нарочито важни прописи које је донео Савет Европе. Међу најважнијим документима су свакако Европска социјална повеља и Ревидирана европска социјална повеља. Са аспекта заштите малолетника и деце, као и забране њиховог рада, значајнија је Ревидирана европска социјална повеља.¹⁵² Република Србија је ратификовала Ревидирану европску социјалну повељу 2009. године.¹⁵³

У оквиру Ревидиране Европске социјалне повеље дечији рад је регулисан чланом 7, којим су предвиђене минималне године живота за заснивање радног односа (15 година живота) у складу са успостављеним стандардима.¹⁵⁴ Истим чланом предвиђена су ограничења у погледу максималног времена обављања послова у току дана, односно радне недеље, забрана обављања ноћног рада, обавезна редовна здравствена контрола и слично,

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Op. cit., Љ. Ковачевић, стр. 192.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Op. cit., М. Вујовић, стр. 192.

¹⁵² Ibid, стр. 193.

¹⁵³ Ibid, стр. 195.

¹⁵⁴ Чл. 7, Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, број 42/09.

а у циљу да обављање послова од стране лица млађих од 18 година буде такво да не утиче на њихово образовање и развој.¹⁵⁵ Контролни механизам успостављен у оквиру Ревидиране Европске социјалне повеље спроводе Европски комитет за социјална права, Комитет министара и Парламентарна скупштина Савета Европе.¹⁵⁶ Заштита социјалних права, укључујући и права деце и омладине на заштиту, почива на два основна поступка – поступак испитивања националних извештаја и поступак по основу колективних жалби.¹⁵⁷ Комитет министара о стању социјалних права у државама чланицама доноси извештај са закључцима и обавезан је да га достави Комитету владиних експерата и Парламентарној скупштини Савета Европе.¹⁵⁸ Након тога Комитет владиних експерата свој извештај доставља Комитету министара како би они донели своје препоруке.¹⁵⁹ На извештај са закључцима Комитета експерата, Парламентарна скупштина доставља своје мишљење (које није правно обавезујуће) Комитету министара.¹⁶⁰

Поред Савета Европе, значајна регионална организације која се бави питањем дечијег рада је Европска унија, а која има исти циљ као и Савет Европе када су упитању радно ангажована деца, а то је спречавање њихове радне експлоатације. Посебно значајан пропис у овој области је Директива 94/33¹⁶¹. Као и код Ревидиране Европске социјалне повеље, директивом предвиђена је заштита лица између 15 и 18 година живота.¹⁶² Наведена директива поред прописивања минималних година за заснивање радног односа, прописује и: ограничење радног времена деце, забрана свих послова који негативно могу утицати на њихово здравље и развој, као и дефинисање лакших послова.¹⁶³ Предвиђена је и обавеза држава чланица да на сваких 5 година извештавају Комисију о спровођењу одредби Директиве у пракси, а она о томе обавештава Европски савет, Европски парламент и Економско – социјални комитет.¹⁶⁴ Обзиром на постојање могућности

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Op. cit., М. Вујовић, стр. 194.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid, стр. 195.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Директива 94/33 усвојена од стране Европског парламента Европске Уније 22.јуна 1998.године.

¹⁶² Directive 94/33/EC on the Protection of Young People at Work, Official Journal of the European Communities, No L 216/12, преузето 09.07.2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31994L0033>

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Op. cit., М. Вујовић, стр. 197.

изрицања санкције према држави која не примењује наведене одредбе директиве, систем контроле се показао ефикасним.¹⁶⁵

На крају, битно је напоменути да су међународно правни инструменти у овој области у потпуности развијени и представљају један јединствен систем норми, покривајући низ опасности које могу настати у вези са радном експлоатацијом деце. Међутим, као што се види и у примеру Србије у погледу просјачења, неки облици дечијег рада се и даље сматрају дозвољеним, иако то не би требало да буде случај.¹⁶⁶ Главни проблем лежи у чињеници да се правила о заштити деце не примењују доследно и потпуно, што доводи до стварања правних празнина у областима које су веома важне за спречавање ангажовања и експлоатације деце.¹⁶⁷ Неопходни су даљи напори националних правних система у циљу борбе против радног ангажовања деце, све док дечији рад не буде у потпуности искорењен, а то посебно важи за државе у којима се прихватљивим јављају поједини облици радног ангажовања деце као последица културно историјског наслеђа. Наведено је потврђено и у оквиру агенде УН, којом се предвиђа потпуно искорењење дечијег рада до 2030. године, без обзира о ком облику дечијег рада је реч.¹⁶⁸

4.2 Национални правни оквир забране дечијег рада

Прве одредбе закона који се односио на рад малолетника биле су садржане у Закону о радњама Краљевине Србије из 1910. године. Овим законом била је прописана забрана ноћног рада жена и радника млађих од 18 година живота, јер се таква врста рада сматрала опасном за наведене категорије лица.¹⁶⁹ Позитивноправни прописи Републике Србије који једним својим делом, путем појединих одредби, регулишу дечији рад су: Устав Републике

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Op. cit., Љ. Ковачевић, стр. 212.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ United Nations, *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development*; преузето 16.07.2023. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>

¹⁶⁹ М. Вујовић, *Забрана дечијег рада у регионалним међународним инструментима*; у: Оташевић Б. (ур.), *Научни чланак Безбедност 2/2016*, Београд, 2016, стр. 197.

Србије, Закон о раду, Породични закон и Кривични законик¹⁷⁰. Уставом, као највишим правним актом Републике Србије, успостављени су стандарди који имају за циљ да пруже заштиту деце и омладине, а који су остали законски и подзаконски акти дужни да следе. Уставом Републике Србије регулисана је заштита деце и омладине одредбом члана 66. став 4, којим је предвиђено: „деца млађа од 15 година не могу бити запослена нити, ако су млађа од 18 година, могу бити запослена на пословима који су штетни по њихово здравље и морал”¹⁷¹. Такође, члан 64. став 3. прописује да су: „деца заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребљавања.”¹⁷²

Законом о раду регулисано је запошљавање деце на општи начин. Одредбом члана 25. став 1. Закона о раду, предвиђено је да се радни однос може засновати са лицем млађим од 18 година живота уз сагласност његових родитеља или старатеља, и само ако такав рад не угрожава његово здравље, морал или образовање, као и уколико није незаконит.¹⁷³ Чланом 84. Закона о раду, предвиђено је да запослени млађи од 18 година живота не могу радити на пословима на којима се обавља нарочито тежак физички рад, рад под земљом, под водом или на великој висини, затим пословима који укључују излагање штетном зрачењу или средствима која су отровна, канцерогена или која проузрокују наследна обољења, ризик по здравље због хладноће, топлоте, буке или вибрација, као ни на пословима који би, на основу налаза надлежног здравственог органа, могли штетно и са повећаним ризиком утицати на његово здравље и живот с обзиром на његове психичке способности.¹⁷⁴ Исто тако, чланом 88. Закона о раду прописана је и забрана прековременог рада, ноћног рада и прерасподеле радног времена запосленом млађем од 18 година.¹⁷⁵

Што се тиче Породичног закона, он у овој области успоставља примену стандарда заштите најбољег интереса детета. Одредбе Породичног закона које се односе на ову област нису бројне, а једна од њих налази се у члану 6. Породичног закона, која каже да је

¹⁷⁰ Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013.

¹⁷¹ Чл. 66, ст. 4, Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

¹⁷² Чл. 64, ст. 3, *Ibid.*

¹⁷³ Чл. 25, ст. 1, Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење.

¹⁷⁴ Чл. 84, *Ibid.*

¹⁷⁵ Чл. 88, *Ibid.*

обавеза државе да предузме све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, као и од сваке врсте експлоатације.¹⁷⁶

Кривичним закоником предвиђене су одредбе које се баве последицама повреде права по основу рада, као и права из социјалног осигурања. Тако је чланом 163. Кривичног законика предвиђено да: „Ко се свесно не придржава закона или других законских прописа, колективних уговора и других општих аката о правима по основу рада и о посебној заштити на раду омладине, жена и инвалида или о правима из социјалног осигурања и тиме другоме ускрати или ограничи право које му припада, казниће се новчаном казном или затвором до две године”.¹⁷⁷ На ово се надовезује и одредбе члана 193. став 2, као и члана 388. и 390. Кривичног законика о принуђивању малолетног лица на просјачење или претеран рад или рад који не одговара његовом узрасту, као и за стављање или држање малолетног лица у ропском или њему сличном односу, те за трговину малолетним лицем, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављање ропског или њему сличног односа или ради коришћења у оружаним сукобима.¹⁷⁸

Поред горе наведених прописа, материја која регулише положај деце у вези са радом и њиховим противправним искоришћавањем, уређена је и појединим одредбама Закона о забрани дискриминације¹⁷⁹, Закона о јавном реду и миру¹⁸⁰, Закона о основама система образовања и васпитања¹⁸¹, Закона о здравственој заштити¹⁸², Закона о спречавању злостављања на раду¹⁸³, Закона о безбедности и здрављу на раду¹⁸⁴, Закона о младима¹⁸⁵, као и у многим другим.

¹⁷⁶ Чл. 6, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр.18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

¹⁷⁷ Чл. 163, Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013.

¹⁷⁸ Чл. 193, ст. 2, чл. 388 и чл. 390, *Ibid*.

¹⁷⁹ Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/2009 и 52/2021.

¹⁸⁰ Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016 и 24/2018.

¹⁸¹ Закон о основама система и образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020 и 129/2021.

¹⁸² Закон о здравственој заштити, *Службени гласник РС*, бр. 25/2019.

¹⁸³ Закон о спречавању злостављања на раду, *Службени гласник РС*, бр. 36/2010.

¹⁸⁴ Закон о безбедности и здрављу на раду, *Службени гласник РС*, бр. 35/2023.

¹⁸⁵ Закон о младима, *Службени гласник РС*, бр. 50/2011 и 116/2022 – др. закон.

Нестабилни и лоши безбедносни услови који се јављају у последњој деценији 20. века изражени су, пре свега, у политичкој, нормативној, економској, социјалној и моралној кризи друштва, што је учинило да Србија постане веома значајан фактор глобалне мреже илегалних миграција и трговине људима.¹⁸⁶ Наведеног указује да нормативно уређење није у довољној мери допринело искорењавању неких од најчешћих облика рада, као што су: проституција, просјачење, принудни рад и многи други облици. Упркос чињеници да Република Србија има уставним и законским прописима успостављен оквир у борби против дечијег рада, реална слика је нешто другачија. Пре свега због саме чињенице да је направила минимални напредак у борби против најгорих облика дечијег рада, али и због чињенице да није учињено довољно како би се стало на пут трговини људима, који врло често бивају употребљени за различите врсте експлоатације, између осталог и за различите облике недозвољеног рада.¹⁸⁷

У Републици Србији истраживање вишеструких показатеља положаја деце (MICS)¹⁸⁸ из 2014. године, показује да је око 10% деце старости од 5 до 17 година укључено у економске активности довољног броја сати да би се њихов рад класификовао као „непожељан“ дечији рад. Дечаци су чешће укључени у овакав дечији рад, као и деца ван градских насеља и деца у региону Шумадије и Западне Србије.¹⁸⁹ Резултати истраживања „Брза процена злоупотребе дечијег рада у пољопривреди у Србији”¹⁹⁰ које је спроведено на релативно малом узорку којим је обухваћено 296 домаћинстава, односно 498 деце узраста 5-17 година, показује да је нешто више од половине (51,2%) од укупног броја деце обухваћене узорком радно активно. Половина ових активности може се оквалификовати

¹⁸⁶ С. Мијалковић, Д. Маринковић, Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговина људима; у: Оташевић Б. (ур.), *Научни чланак Безбедност 1/2010*, Београд, 2016, стр. 42.

¹⁸⁷ М. Рељановић, Спречавање експлоатације деце – међународни стандарди и стање у Србији; у: Јовичић К. (ур.), *Страни правни живот : теорија, законодавство и пракса 2/2008*, Београд, 2008, стр. 105.

¹⁸⁸ Истраживање вишеструких показатеља, 2014, UNICEF, (Модул „Дечији рад“ односи се на децу старости 5 – 17 година и садржи питања о врсти посла које дете обавља и броја сати колико је дете ангажовано).

¹⁸⁹ Међународна организација рада, *Предлог мапе пута за елиминацију злоупотребе дечијег рада укључујући најгоре облике дечијег рада у Републици Србији: 2018 – 2022*; преузето 12.07.2023.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_667351.pdf

¹⁹⁰ SeConS група за развојну иницијативу, Београд, новембар 2017.

као злоупотреба дечијег рада, што на нивоу целог узорка даје стопу злоупотребе дечијег рада у пољопривреди од 24.5%.¹⁹¹

У Србији је према проценама око 4% деце изложено радној експлоатацији.¹⁹² Највећи проценат радно експлоатисане деце су припадници ромске националности, која су услед сиромаштва принуђена да обављају одређене облике рада који се сврставају у листу најгорих облика дечијег рада, као што су просјачење или сексуална експлоатација. Према различитим подацима и истраживањима, око 40% ромске популације млађе од 14 година живота, а око 70.000 ромске деце школског узраста у Србији се не налази на основном образовању.¹⁹³

Инспектори рада нису надлежни за кажњавање родитеља који своју децу узраста између 15 и 18 година запошљавају на тешким физичким пословима.¹⁹⁴ Са друге стране Породичним законом је прописано да деца са 15 година живота зарађују и слободно располажу зарадом, док Закон о раду за било какво радно ангажовање деце између 15 и 18 година живота захтева сагласност родитеља.¹⁹⁵ Све ово указује да упркос чињеници да је Република Србија ратификовала скоро све релеватне документе у овој области, и да су у Закону о раду предвиђена нека решења која га сврставају у један од бољих закона у односу на законе осталих европских земаља, места за напредак има, а нарочито у погледу усклађивања како самих унутрашњих прописа, тако и унутрашњих са међународним прописима у овој области.

У 2017. години учињена су три значајна корака ка пуној примени међународних стандарда о заштити деце на раду. Први корак је био усвајање контролне листе за инспекцијски надзор над радом детета од стране инспектората, а који је допринео бољем надзору и спречавању недозвољених облика дечијег рада.¹⁹⁶ Други корак био је усвајање

¹⁹¹ Међународна организација рада, *Предлог мапе пута за елиминацију злоупотребе дечијег рада укључујући најгоре облике дечијег рада у Републици Србији: 2018 – 2022*; преузето 12.07.2023.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_667351.pdf

¹⁹² УНИЦЕФ, *Праћење положаја и стања деце и жена*, Републички завод за статистику, Београд, 2005, Републички завод за статистику, стр. 13.

¹⁹³ Н. Жерегац, А. Бауцал, У. Гвозден, *Ничија деца: трговина децом у Србији и Црној Гори*, Београд, 2005, стр. 50.

¹⁹⁴ Оп. cit., М. Вујовић, стр. 200.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Оп. cit., М. Reljanović, p. 118.

посебног протокола о инспекцијском надзору дечијег рада од стране Министарства, који је имао за циљ да успостави међусекторску сарадњу између инспектората за рад и других надлежних институција и организација у области сузбијања дечијег рада.¹⁹⁷ Трећи корак, о коме је већ било речи у претходном делу овог рада, односи се на усвајање листе опасних послова за децу, а на основу Уредбе о утврђивању опасних послова за децу из 2018. године, чији је основни циљ био хармонизација српског законодавства са Конвенцијом МОП-а број 182.

Адекватна заштита деце од злоупотребе дечијег рада и најгорих облика дечијег рада подразумева потребу за организованом и координисаном међусекторском сарадњом различитих институција у оквиру њихових надлежности (институције полиције, образовања и васпитања, социјалне заштите), као и удружења (организације цивилног друштва) која се баве заштитом деце.¹⁹⁸ Стога, постоји потреба да се унапреди надзор над применом прописа која су од значаја за забрану дечијег рада, из разлога што се забраном дечијег рада и кажњавањем лица која користе рад малолетника супротно законских забранама и ограничењима обезбеђује дугорочне користи за саме малолетнике, али и за државу и друштво.¹⁹⁹ Тако је чланом 274. тачка 2. Закона о раду, предвиђена прекршајна одговорност послодавца који заснује радни однос са лицем млађим од 18 година живота супротно одредбама овог закона.²⁰⁰ С обзиром на значај инспекцијског надзора, чини се да би било корисно увести и посебна овлашћења инспектора за рад која би се тицала примене нових мера против послодавца који повређују правила запошљавања малолетника, попут привременог прекида или забране рада предузећа у којем су малолетници ангажовани противно императивни прописима Закона о раду.²⁰¹ Значајно би било и ојачати надзор просветних инспекција над ангажовањем ученика за обављање послова „проширене

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, *Инструкција о поступању Центра за социјални рад у заштити деце од злоупотребе дечијег рада*; преузето 13.07.2023.
<https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Instrukcija-deciji-rad,sept.2017.pdf>

¹⁹⁹ Оп. cit., Љ. Ковачевић, стр. 211.

²⁰⁰ Чл. 274, тач. 2, Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење.

²⁰¹ Оп. cit., М. Вујовић, стр. 212.

делатности школе’’, а како би се спречиле евентуалне злоупотребе малолетника у оквиру наставе.²⁰²

V ЕКОНОМСКА АКТИВНОСТ ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ

У општем смислу економска активност подразумева сваку активност која се састоји у комбиновању ресурса, као што су: капитална добра, радна снага, производне технике или посреднички производи, у циљу да се произведу одређена добра или услуге.²⁰³ Посматрајући данашњу праксу у сфери економске активности људи, као и деценијама уназад, примећујемо да се у обављању економских активности, поред одраслих, јављају и деца. Штавише, примећујемо тенденцију раста обављања економске активности од стране деце. Услед поменуте дечије економске активности на интернету долазимо и до појма дечијег рада, о којем је било више речи у поглављу број III овог рада.

5.1 Појам интернета

Да бисмо говорили о економској активност деце на интернету, односно, дечијем раду на интернету, морамо прво дефинисати сам појам интернета. Интернет је настао 1969. године као инфраструктура која повезује рачунаре путем телекомуникација, од стране псеудо–независне Агенције за напредне истраживачке пројекте (Advanced Research Projects Agency — ARPA), коју је основала америчка влада при Министарству одбране Сједињених Америчких Држава, а у циљу развоја стратешких пројеката из области комуникација.²⁰⁴ Током седамдесетих година ARPANET је постојано растао, да би га 1975.

²⁰² Ibid.

²⁰³ European Union, *Glossary: Economic activity*; преузето 31.07.2023. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Economic_activity

²⁰⁴ Универзитет у Новом Саду, Технички факултет „Михајло Пупин” Зрењанин, *Настанак интернета*; преузето 31.07.2023. <http://www.tfzr.uns.ac.rs/Content/files/0/Skripta%20IAS%20MENAD%C5%BDMENT.pdf>

године у потпуности преузело Министарство одбране Сједињених Америчких Држава. Национална фондација за науку (НСФ) је 1990. године представила пројекат умрежавања разних организација и њихових постојећих мрежа, најпре на националном, а потом и на глобалном нивоу.²⁰⁵ Задатак је био да се повеже EARN, који је постојао у многим државама, JANET из Велике Британије, NORDUnet који је постојао у скандинавским земљама, FUNET из Финске итд.²⁰⁶ На овај начин настао је интернет какав данас познајемо. Интернет нема власника, односно, ниједна државна или приватна институција нема власништво над његовом целином, те на интернету постоји само једно власништво — свако је власник свог рачунара који је прикључен на мрежу и има неограничено право да тај рачунар користи како жели и да на њему држи садржаје које он сматра потребним. То даље значи да сваки власник рачунара самостално бира начин на који ће се прикључити на мрежу, које ће садржаје примати са мреже и шта ће слати другима.²⁰⁷

Најједноставније дефинисање интернета, а уједно и најкомплексније, да је то заправо само друштво, односно пројекција друштва у виртуелном простору.²⁰⁸ Дакле, ако је исто што и друштво, онда се може проучавати на исти начин као и друштво, односно, то значи да се путем интернета може водити револуција, зарађивати новац, ширити вредности и норме, али и манипулисати, красти, варати.²⁰⁹ Данашњи интернет је далеко од оног што је раније представљао, тако да не предствалја више привилеговани начин комуникације за који су потребна посебна знања и вештине. Према истраживању Међународне телекомуникационе уније (ITU), број корисника интернета данас износи 5.3 милијарди људи или 66% светске популације, што у односу на 2019. годину представља повећање од 24% или 1.1 милијарди људи.²¹⁰ Већина ових корисника примарно интернет користи за забаву и комуницирање са другим људима. Статистика показује да је на интернету у 2018. години постојало око 1.7 милијарди различитих сајтова.²¹¹ Узевши у обзир наведени

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Д. Тодоровић, Д. Петровић, Д. Прља, *Интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, стр. 2.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ International Telecommunication Union, *ITU Statistic*; преузето 31.07.2023. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

²¹¹ Internet live stats, *Total number of Websites*; преузето 31.07.2023. <https://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites/>

податак о броју корисника интернета, а наручито чињеницу да је употреба широко распрострањена међу млађом популацијом (децом), неопходно је сагледати и негативне стране њихове активности на интернету, а проблем се додатно продубљује појавом друштвених мрежа. Основни проблем представља чињеница да деца на интернету веома лако откривају своје личне податке, као последица неразвијене свести о опасностима које вребају на интернету. Такође, како је рачунар један од најчешће коришћених уређаја за приступ интернету, претерана временска употреба може довести до смањења физичке активности, која може битно негативно утицати на раст и развој деце, те је неопходно и ограничење времена које проводе на интернету.

Кућни или персонални рачунари су на нашим просторима присутни око три деценије. Рачунари су у свакодневну употребу ушли пре свега као вид дечије играчке, односно, као кућне варијанте веома популарних апарата за видео игре.²¹² Данас је приступ интернету могућ не само путем рачунара, већ и путем мобилних телефона, што га чини никад једноставнијим за коришћење. Појава мобилних телефона омогућила је да за врло кратко време интернет постане важна компонента човекове свакодневице, до тачке да се живот људи и интернет сматрају неодвојивим једно од другог.

Са становишта законских, али и друштвених норми, интернет још увек није довољно уређен. Поједини његови корисници немају довољно развијену свест у односу на добру и лошу страну интернета, нарочито због саме чињенице да се комуницирање одвија вирутелно (без телесног, односно физичког контакта).²¹³ Због релативне анонимности интернета, постоји могућност различитих злоупотреба и коришћење интернета ради вређања, уцењивања, претњи, насиља, као и злоупотреба личних података деце. У порасту је број игрица које су бесплатне, али за брже напредовање у игри или откључавање неких премијум могућности неопходно је платити, чиме се злоупотребљава недовољно развијена свест деце и долази до њиховог економског искоришћавања. Све чешће се јављају и игре које у себи садрже неку врсту клађења, а које су у аналогном свету забрањене деци.²¹⁴ Ово

²¹² С. Миладиновић, Деца на интернету и онлајн друштвеним мрежама; у: Тодоровић Д., Петровић Д. и Прља Д. (ур.), *Међународни тематски зборник радова интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, стр. 443.

²¹³ И. Ерцеговац, Интернет комуникација и декоратизације јавног комуницирања; у: Тодоровић Д., Петровић Д. и Прља Д. (ур.), *Међународни тематски зборник радова интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, стр. 274.

²¹⁴ Ibid.

се пре свега јавља као последица анонимности и отежане проверљивости личних података корисника, а наведени проблем је однедавно препознат и од стране Савета Европе, као област забринутости утицаја на здравље и благостање деце.²¹⁵ Нажалост, примећује се да велики број стручних радова који се баве проблемима интернета то чини без понуде неких конкретних одговора и решења за наведене проблеме.²¹⁶ Ово је нарочито забрињавајуће узевши у обзир да је за велики број корисника интернет суштински извор знања и образовања, као и да такав тренд показује знаке додатног пораста у будућности. Ово указује на неопходност сагледавања интернета као целине, те је поред истицања његове структуре и функције, нужно указивати и на потенцијалне опасности овог медија. Тако посебну пажњу треба обратити на проблеме и негативне стране умрежености „паметних телефона” и друштвених мрежа, нарочито сагледавањем чињенице да је у 2012. години било преко 4 милијарди корисника мобилних телефона, од тога 1,1 милијарде који имају свакодневну интернет конекцију, а да је данас тај број вишеструко већи.²¹⁷

Дигитални свет у коме деца данас одрастају нуди велике могућности деци да уче, да се друже и играју, али је и све више комерцијализован. Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) указала је на ризике са којима се деца суочавају када сурфују на мрежи, који се односи, између осталог, на уграђене рекламе које угрожавају приватност, као и на искоришћавање њихове незрелости и мањка искуства, што доводи до економских ризика, као што су, прекомерна потрошња или лажне трансакције на мрежи.²¹⁸ Иза бројних забавних садржаја на интернету који су доступни деци, крију се велике компаније које уносом података о деци у алгоритме и моделе за самоучење утичу на понуду персонализованих реклама.²¹⁹ Ово се врши у циљу подстицања деце да купе или пробају да освоје одређене ставке у апликацијама или да остваре вид напредовања у играма које играју, што у крајњој линији доводи до стварања профита компаније која стоји иза игре или апликације.²²⁰ Данашње дигиталне просторе, у којима све више времена проводе и деца, развијају приватне компаније које остварују профите из личних података њихових

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ М. Савовић, Интернет и заштита права на приватност; у: Тодоровић Д., Петровић Д. и Прља Д. (ур.), *Међународни тематски зборник радова интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, стр. 370.

²¹⁸ Brill, *The Child's Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World*; преузето 31.07.2023. https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p833_833.xml?language=en

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid.

корисника. Наведене податке користе у маркетиншке сврхе или виду новчаних прихода које остварују кроз куповину у апликацијама или коцкањем, односно, другим видовима интеракције са својим корисницима.²²¹ Данас је врло мало дигиталних простора посебно прилагођених деци и ослобођених комерцијалних утицаја. С обзиром на потенцијални утицај аутоматског доношења одлука и профилисања на права детета, Савет Европе саветује забрану профилисиња, осим ако је то дозвољено законом, као и да је то у најбољем интересу детета.²²²

С обзиром на наведене проблеме профилисања, поједине државе, као што је на пример Енглеска, предлажу искључивање опција које подразумевају коришћење профилисања.²²³ Профилисање се допушта само уколико компанија која стоји иза апликације, покаже убедљив разлог за профилисање, узимајући у обзир најбољи интерес детета.²²⁴ Такође, Канцеларија Повереника за информације Енглеске, предлаже да се профилисање дозволи само ако услуга која се пружа путем апликације поседује одговарајуће мере заштите детета од било каквих штетних ефеката.²²⁵ Директивом о непоштеној комерцијалној пракси 2005/29/ЕС предвиђена је заштита потрошача, као и деце, од непоштених пословних пракси међу потрошачима, укључујући и агресивне комерцијалне праксе.²²⁶ Истом директивом, предвиђено је да се под агресивном пословном праксом подразумева понашање које принудом или непримереним утицајем значајно нарушава слободу избора или понашања просечног потрошача (члан 8. Директиве).²²⁷ Квалификације непримереног утицаја зависиће од конкретног случаја, а просечан потрошач ће бити мерило, те стога у ситуацији када су потрошачи деца која су с обзиром на узраст подложна комерцијалном притиску, процена треба узети и то у обзир.²²⁸ У крајњој линији ово резултира много

²²¹ Ibid.

²²² Council of Europe, *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*; преузето 31.07.2023. <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>

²²³ Information Commissioner's Office, *Age appropriate design: a code of practice for online services*; преузето 31.07.2023. <https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-data-protection/key-data-protection-themes/age-appropriate-design-a-code-of-practice-for-online-services-2-1.pdf>

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ European Union, *Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council*; преузето 31.07.2023. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2005/29/oj>

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Brill, *The Child's Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World*; преузето 31.07.2023. https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p833_833.xml?language=en

нижим прагом толеранције непримереног утицаја у односу на децу него за одрасле. Међутим, стварна процена утврђивања препуштена је пословној пракси националних судова и власти, али узимајући у обзир и праксу Европског суда правде приликом одлучивања.²²⁹

За данашње генерације деце рођене у свету када су дигиталне технологије развијене, сасвим је природно да контролишу ток информација, да упијају вишеструко више информација него претходне генерације, да уче оно што сами изаберу, да комуницирају истовремено на више начина и да истовремено обављају више интелектуално захтевних радњи.²³⁰ Док старије генерације покушавају да избегну употребу нових технологија где год је то могуће јер се не сналазе најбоље, млађе генерације не би могле замислити свој живот без употребе интернета, као и осталих дигиталних медија. Из тог разлога хитно су потребне конкретне мере у циљу заштите од потенцијалних облика економске експлоатације деце у дигиталном свету.

Данас најзаступљенији вид комуникације међу младима је управо интернет. Да данашње генерације деце живе и развијају се у свету информационо–комуникационих технологија, потврђује и налаз да 96,6% деце користи интернет.²³¹ Најмање их је у узрасту 6 – 9 година (88,8%), а са старашћу њихов број се увећава тако да их код старијих од десет година има преко 97%.²³² Према истраживању које је спровео УНИЦЕФ у Србији на узорку ученика узраста 9 - 17 година, ученици у просеку проводе више од три сата дневно на интернету, најстарији и до четири ипо сата, док две трећине њих викендом између четири и седам сати.²³³ Очигледно је да дечијем узрасту рачунари и њихова употреба не представљају никакву непознаницу. У глобалним размерама број деце која користе интернет увећава се двоструко бржим темпом од броја одраслих.²³⁴ Највећа активност

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ј. Ж. Мичићевић Карановић, А. Ј. Месаровић Живков, С. В. Павлов, Т. С. Бркљач, Ризични утицаји дигиталних медија на психофизички развој деце предшколског узраста; у: Томић К. (ур.), *Синтеза – часопис за педагошке науке, књижевност и културу 18/2020*, Кикинда, 2020, стр. 34.

²³¹ Оп. cit., С. Миладиновић, *Деца на интернету и онлајн друштвеним мрежама*, стр. 444 – 446.

²³² Ibid.

²³³ УНИЦЕФ, *Користићење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023.

https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

²³⁴ Оп. cit., С. Миладиновић, стр. 444-446.

деце уочава се на друштвеним мрежама, а чији је примарни циљ постојања дружење и упознавање.

Поред чињенице да деца дигитални свет који пружа интернет користе за прикупљање информација, за поједине од њих интернет представља важан извор прихода који доноси корист како за њих саме, тако и за чланове њихових породица. Тако је настао појам „инфлуенсер”, који се везује за младе људе са великом публиком на друштвеним медијима, а коју користе да продају производе или услуге других.²³⁵ Како рад утицајне деце најчешће организују и подстичу сами родитељи монтирајући и постављајући видео записе своје деце како изводе популарне кореографије, певају и слично, они, такође, имају битну улогу у заштити деце од економске експлоатације на интернету.

5.1.1 Појам друштвених мрежа

Данас је сасвим уобичајено да се интернет сагледава кроз све већу присутност друштвених мрежа, као посебних сајтова за комуникацију међу људима, чиме је заправо друштвени живот људи пренет из реалног света у виртуелни свет. Пре појаве друштвених мрежа, виртуелни простор на интернету био је пун занимљивих и корисних информација, али тек са појавом друштвених мрежа овај простор је учињен интерактивним, односно, корисници више нису имали само пасивну улогу, већ су добили улогу креатора садржаја на интернету.²³⁶

Претеча друштвених мрежа настала је 1978. године у САД-у у Чикагу, када су двојица младића створила нешто што је личило на виртуелну „Огласну таблу” (енгл. Bulletin board system-BBS) на којој су се могле постављати поруке, обавештења и размењивати информације о различитим дешавањима у виду тзв. „постова”.²³⁷ На наведеној платформи 1992. године основана је прва заједница за студенте и младе, а потом 1997. године почели

²³⁵ Brill, *The Child's Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World*; преузето 31.07.2023. https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p833_833.xml?language=en

²³⁶ Вилић Вида М., *Повреда права на приватност злоупотребом друштвених мрежа као облика компјутерског криминалитета*, Ниш, 2016, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 45.

²³⁷ Ibid.

су да се формирају профили корисника, као и могућност њиховог удруживања у групе и размењивања порука међусобом.²³⁸ Прва друштвена мрежа настала је 1999. године у Великој Британији под називом „Поново окупљени пријатељи” (Friends Reunited), а сам назив ове друштвене мреже указивао је на разлог њиховог приступа овој мрежи, а то је, потрага за пријатељима са којима су некада ишли у школу. Данашње друштвене мреже, иако у суштини имају за циљ повезивање између људи који се већ познају у реалном свету, оне омогућавају и повезивање између људи који се не познају, нити су се икада видели.²³⁹

Упркос чињеници да друштвене мреже постоје релативно дужи временски период, још увек није успостављена једна општеприхваћена дефиниција. У најширем смислу, друштвене мреже представљају низ повезаних веб сајтова који омогућавају вирутелни контакт са другим особама, пријатељима, али и потпуно непознатим људима.²⁴⁰ Дакле, то је веб сајт који повезује групу људи на једном месту са циљем комуникације, упознавања, склапања пријатељстава, размене мишљења, идеја и слично. У новије време, овај вид комуникације постао је распрострањен међу припадницима млађих генерација, мада полако се све више шири и међу старијом популацијом. Према истраживању спроведеном од стране УНИЦЕФ-а у пројекту „Деца Европе на интернету” из 2018. године, на узорку деце у Србији узраста од 9-17 година, утврђено је да више од две трећине деце и младих (74%) има профил на некој од друштвених мрежа или платформи за играње видео-игара, од тога њих 41% узраста од 9-10 година, као и 72% њих узраста од 11-12 година каже да има профил на друштвеној мрежи, иако је минимална старосна граница прописана условима коришћења друштвених мрежа, у већини случајева, 13 година.²⁴¹

Без сумње корист од присуства на друштвеним мрежама, која се јавља у виду умрежености са другима и беневитима који произилазе из те умрежености, јесу један од главних разлога све већег броја људи на друштвеним мрежама. Постоје и недостаци приступа друштвеним мрежама, који се углавном крећу у домену угрожавања

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ УНИЦЕФ, *Коришћење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023.

https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

приватности личних података, мада не треба занемарити ни опасности од замене реалног света виртуелним и отуђености која из тога природно следи.²⁴² Проблем се јавља и у виду претераног провођења времена на интернету, па тако у горе поменутом истраживању УНИЦЕФ-а, приближно трећина испитаника има проблеме због количине времена које проводи на интернету или улази у сукобе са родитељима или породицом, док нешто мање од половине покушава да проводи мање времена на интернету јер запоставља дружење и обавезе (школске задатке), док петина њих занемарује биолошке потребе (потребу за храном, сном).²⁴³

Како би се приступило друштвеној мрежи неопходно је креирати профил, а том приликом неопходно је дати информације о себи које могу бити поверљиве (лични подаци). Међутим, већина друштвених мрежа омогућава кориснику да изабере информације које ће бити видљиве на профилу корисника.²⁴⁴ Ово само условно користи деци, с обзиром да услед незрелости и неискуства не схватају значај скривања ових информација, те врло често на њиховим профилима су лако доступне информације о личним подацима.²⁴⁵ Поред деце, често и родитељи деце нису свесни опасности које друштвене мреже носе са собом, па постављају снимке и слике своје деце. У незанемарљивом броју случаја, родитељи граде популарност на друштвеним мрежама преко своје деце постављањем занимљивих видеа, која временом прераста у један вид занимања (облик рада) детета на интернету.²⁴⁶ Ово доводи до тога да деца уместо да се фокусирају на безбрижно детињство, она са својим родитељима проводе дане снимајући интервјуе, изјаве и наступе, а у циљу како би одржали углед и поштовали уговор који су њихови родитељи закључили са спонзорима.²⁴⁷ Томе у прилог говори и случај из Кине, где се на видеу снимљеном 2019. године види како мајка удара трогодишњу девојчицу по

²⁴² Оп. cit. Миладиновић, Слободан, стр. 445.

²⁴³ УНИЦЕФ, *Коришћење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023. https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

²⁴⁴ Центар за несталу и зостављану децу, *Кидфлуенсери: деца која зарађују хиљаде евра на друштвеним мрежама*; преузето 06.08.2023. <https://cnzd.rs/kidfluenseri-deca-koja-zaradjuju-hiljade-evra-na-drustvenim-mrezama/>

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Ibid.

имену Niuniu, а из разлога што не сарађује и не слуша приликом снимања видеа.²⁴⁸ Ово указује да су деца зарад остваривања новчане добити врло често, понекад и од стране сопствених родитеља, приморана под претњом кажњава да креирају дигитални садржај на киши, под велики психофизичким оптерећењем, са недостатком хране и одмора, што је у супротности са основним загарантованим правима детета.

5.1.2 Правна регулатива појединих друштвених мрежа

Свака друштвена мрежа која данас постоји на интернету има развијен систем правне регулативе (услова коришћења) који су њени корисници дужни да поштују, а чије непоштовање повлачи са собом одређени вид санкције, која у крајњој линији може представљати и гашење профила корисника. Сваки корисник још приликом креирања профила на друштвеној мрежи упознаје се и саглашава са условима коришћења те мреже. Проблем настаје због немогућности контролисања да ли корисник заиста испуњава услове предвиђене регулативом друштвене мреже, са којима се на самом почетку сагласио.

У највећем броју случајева деци испод 13 година није дозвољено коришћење друштвених мрежа. Оваква правила настала су као последица Закона о приватности деце на интернету Сједињених Америчких Држава, односно „СОРРА” регулативе (Children’s Online Privacy Protection Act) из 1998. године, којом се забрањује да се приватни подаци као што су име, годиште, пол, адреса, фотографије прикупљају од деце млађе од 13 година, без експлицитне дозволе родитеља или старатеља деце.²⁴⁹ Како је дозволу од родитеља врло компликовано прибавити, већина друштвених мрежа, као и друге компаније и веб сајтови које ова регулатива обавезује, одлучили су да деци испод 13

²⁴⁸ Huang Zhouzheng, *Digital Child Labour: Kid-influencer and Legal Countermeasure in China*; преузето 06.08.2023. <https://shapesea.com/wp-content/uploads/2021/05/Digital-Child-Labor%EF%BC%9AKid-influencer-and-Legal-Countermeasure-in-China-Huang-Zhouzheng.pdf>

²⁴⁹ УНИЦЕФ, *Коришћење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023. https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

година начелно забране коришћење својих услуга.²⁵⁰ Наведено правило је унето и у Општу уредбу о заштити података о личности – GDPR (General Data Protection Regulation) у оквиру регулативе ЕУ. Чланом 8. наведене уредбе, допуштено је државама чланицама ЕУ да врше модификацију ових правила, тако да старосну границу поставе између 13 и 16 година.²⁵¹ У пракси се врло често приликом прављења профила на друштвеној мрежи дају подаци чију истинитост је тешко проверити, попут узраста. Сама чињеница да се неко сагласио са условом да мора бити старији од година прописаних у условима коришћења друштвене мреже за отварање профила, не мора условно значити да та особа и испуњава тај услов. У прилог наведеном говоре и подаци из поменутог истраживања УНИЦЕФ-а за Србију из 2018. године, који указују да 41% деце узраста 9-10 година и 72% деце узраста 11-12 година има профиле на друштвеним мрежама, што је испод границе од 13 година прописане условима коришћења, и у крајњој линији указује на постојање очигледног кршења услова коришћења.²⁵²

Као што је претходно назначено, у правилима коришћења највећег броја друштвених мрежа, предвиђена је начелна забрана отварања профила особама млађим од 13 година. Међутим, допуштена је модификација ових правила, правним нормама државе на чијој територији се налази пребивалиште корисника који употребљавају ову друштвену мрежу. Наиме, у условима коришћења „ТикТок” друштвене мреже, као мреже која је најраспрострањенија међу млађом популацијом, предвиђено је да особа мора имати 13 или више година за отварање профила на овој друштвеној мрежи, у случају сумње да је лице које је отворило профил малолетно, долази до затварања таквог профила.²⁵³ У појединим државама врши се модификовање појединих одредби услова коришћења, па је тако, на пример, у Индонезији предвиђено да се као корисник услуге „ТикТок” може јавити само особа која има најмање 21 годину и која је у браку, односно да није под старатељством.²⁵⁴

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ S. Livingstone, M. Stoilova, R. Nandagiri, Data and privacy literacy: the role of the school in educating children in a datafied society; in: Frau-Meigs D., Kotilainen S., Pathak – Shelat M., Hoechsmann M. (ed.), *The Handbook of Media Education Research*, London, 2021, p. 229.

²⁵² УНИЦЕФ, *Коришћење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023.

https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

²⁵³ TikTok, *Terms of Services*; преузето 08.08.2023. <https://www.tiktok.com/legal/page/row/terms-of-service/en>

²⁵⁴ Ibid.

Уколико има мање од 21 године и није у браку, налог мора бити отворен на име родитеља или старатеља корисника.²⁵⁵ Такође, услови коришћења ограничавају могућност употребе појединих услуга друштвене мреже уколико корисник није пунолетан, па тако, за коришћење функције „Live” неопходно је да корисник буде старији од 18 година живота.²⁵⁶

Врло распрострањена друштвена мрежа међу млађом популацијом је „YouTube”. „YouTube” представља најзначајнију друштвену мрежу за дељење видео садржаја. За разлику од осталих друштвених мрежа, овом друштвеном мрежом предвиђено је да се као корисник може јавити лице које има 15 или више година, с тим да поједини садржаји ове друштвене мреже могу бити доступни само уколико је лице навршило 18 година живота.²⁵⁷ Занимљиве су одредбе регулативе „YouTube Kids”, као подврста наведене друштвене мреже, али са посебно прилагођеним видео садржајем за децу, што је чини друштвеном мрежом на којој се као корисници могу јавити лица без икаквог узрасног ограничења, али уз обавезну сагласност родитеља или старатеља детета.²⁵⁸ У оквиру наведених услова коришћења предвиђена су и санкције за њихово кршење: опомена (за лакше повреде), суспендовање и укидање налога (за теже повреде или вишеструко понављање лакших повреда), као и могућност покретања поступка пред судовима у Енглеској и Велсу.²⁵⁹ Спорови се могу покренути и пред локалним судовима пребивалишта корисника, а постоји и могућност примене локалних закона уколико они не забрањују примену енглеског права.²⁶⁰ У пракси је ситуација таква да се у највећој мери изричу санкције у виду опомена и суспензија налога, док се покретање поступка углавном врши од стране државе на чијој територији корисник има налог, а који је коришћењем друштвене мреже прекршио неку правну норму те државе.

У последњих неколико година на популарности добија „Instagram”. У оквиру ове друштвене мреже предвиђени су слични услови као и за остале, али постоји и једно одступање, а то је да лице које отвара профил не сме бити осуђивани сексуални

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ YouTube, *Terms of Services*; преузето 08.08.2023. <https://www.youtube.com/static?template=terms>

²⁵⁸ YouTubeKids, *Terms of Services*; преузето 08.08.2023. <https://kids.youtube.com/t/terms>

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Ibid.

преступник.²⁶¹ Наведени услов се вероватно јавља из разлога што је реч о највећој друштвеној мрежи за дељење слика, као и кратких видео садржаја, али и због велике присутности малолетне деце која користи ову друштвену мрежу. Као и код осталих друштвених мрежа, проверљивост овог податка, али и других података се не може уопште извршити или је провера значајно отежана, тако да постоји само пуко саглашавање корисника са условима коришћења, без конкретног доказа који потврђује истинитост података.²⁶²

Основни проблем регулативе друштвених мрежа не лежи у конкретним одредбама њихове регулативе, већ у немогућности потпуне провере њиховог поштовања од стране корисника. Постоје и одређене правне празнине чију допуну је потребно извршити, како би се коришћење друштвених мрежа учинило безбеднијим. Тако на пример, предвиђање обавезног прилагања личног документа корисника приликом креирања профила на друштвеној мрежи, с циљем провере веродостојности података, допринео би бољој контроли и провери истинитости података који се наводе приликом пријаве.

5.2 Појам дигиталног рада деце

Социјалне, економске и технолошке промене у Европи довеле су до стварања нових облика рада, аутоматизације рада, као и стварање нових неконвенционалних облика обављања посла и радних места, што се у литератури често назива „економија дигиталне платформе” или „гиг економија”.²⁶³ Упркос непостојању јединствене дефиниције појма „гиг економије”, постоји сагласност међу теоретичарима да је то економија која се веома брзо мења, где се платформе ради реализације својих циљева брзо трансформишу, шире

²⁶¹ Instagram, *Terms of Use*; преузето 08.08.2023.

https://help.instagram.com/581066165581870?cms_id=581066165581870

²⁶² УНИЦЕФ, *Коришћење интернета и дигитална технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023.

https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

²⁶³ М. Радовић Марковић, М. Вучековић, Д. Марковић, *Флексибилан рад у дигиталној економији*; у: Вујичић С. (ур.), *Научно-стручни часопис „Трендови у пословању”*, година IX, број 17, свеска 1/2021, Београд, 2021, стр. 26.

на нова тржишта или нестају.²⁶⁴ Економска активност деце може се тумачити као облик комерцијалне експлоатације деце обухваћен међународним правима детета, као и националним законима о раду.²⁶⁵ Ови закони имају за циљ да заштите дете од неоправданог манипулисања ради оставаривања економске користи од стране комерцијалних актера, као и актера оглашавања.²⁶⁶

Појам дигиталног рада подразумева рад чије обављање се одвија изван контроле самог лица које обавља овај рад, док све делатности које се баве техничком производњом дигиталних медија и производњом садржаја спадају у дигиталну радну снагу.²⁶⁷ Основни циљ наведене дефиниције појма дигиталног рада је да нагласи контролу и отуђење људи од стране дигиталне платформе, а нарочито утицај дигиталних идеологија на кориснике дигиталних технологија. Истиче се да дигитални рад подразумева и све делатности које се баве техничком производњом дигиталних медија и производњом садржаја од стране његових корисника.²⁶⁸ Овај рад може укључивати: активности стварања дигиталног садржаја, учешће у друштвеним мрежама, онлајн продаја производа или услуга, учешће у програмима зараде на интернету и слично.

За незанемарљив број деце у дигиталном окружењу друштвене мреже представљају, поред вида разоноде, и вид стицања прихода како за себе тако и за чланове своје породице, у вези са којим је и настао појам „дете инфлуесер”. Овај појам се дефинише као дете које има велику популарност и утицај на одређеној друштвеној мрежи.²⁶⁹ Регрутовање утицајне деце („деце инфлуенсера”) је профитабилни инструмент великих компанија, због тога што је лакше да ова деца стекну поверење друге деце, а као последица чињенице да се она идентификују са овом децом или желе да се осећају повезаним са њима.²⁷⁰ Онлајн спорт (e-sport) је постао врло популаран међу млађом

²⁶⁴ Eurofound, Anticipating and managing the impact of change: The pandora’s box of the platform economy; преузето 10.08.2023. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/blog/the-pandoras-box-of-the-platform-economy>

²⁶⁵ S. Van der Hof, V. Verdoot, M. Leiser, *Child labour and online protection in a world of influencers*, Amsterdam, 2019, Social Science Research Network, p. 1.

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ H. Yuqing, P. Mengfei, Child Star or Child Labor? A Study of Digital Labor of Kidfluencers on Short Video Platforms; in: *Asian Social Science*, Vol. 19, No. 4/2023, 2023, Canada, p. 78.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Op. cit., S. Van der Hof, V. Verdoot, M. Leiser, p. 2.

²⁷⁰ Brill, *The Child’s Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World*; преузето 10.08.2023. https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p833_833.xml?language=en

публиком, што га данас чини врло исплативим послом. Томе у прилог говори и чињеница да је током првог „Fortnite” светског купа, шеснаестогодишњи играч освојио три милиона долара у новцу, освојивши куп.²⁷¹ Исто тако, поједини „Fortnite” играчи представљају познате личности широм света, а који играњем игре, поседовањем профила на друштвеној мрежи са великим бројем пратилаца, као и на основу спонзорских уговора зарађују велике количине новца.²⁷² Иако се у самом називу користи појам „игра”, ове активности не задовољавају увек појам игре дефинисан КПД-ом.²⁷³ Напротив, више личе на облик рада деце и могле би се дефинисати као нови облик дечијег рада и на тај начин боље правно регулисати, а у циљу веће заштите деце.²⁷⁴ Један од главних недостатака овог облика рада деце јесте непостојање односа између послодавца и запосленог који представља основну одлику радног односа, што доводи до повећаног ризика од експлоатације деце, као и опасности од ускраћивања других права детета, односно, могућност појаве неограниченог радног времена. Ово указује да дигитални рад може бити забаван и креативан, али да је важно да деца буду заштићена и да се њихова права поштују током обављања ових активности, а која укључују: заштиту приватности, право на правичну надокнаду за свој рад, приступ сигурном онлајн окружењу и заштита од експлоатације.²⁷⁵

Сам појам дигиталног рада настао је са успоном интернет технологије. Појава дигиталне медијске технологије доводи до апсорбовања радних ресурса људи који коришћењем медијске платформе стварају одређени садржај.²⁷⁶ Корисници упркос чињеници да имају одређени степен аутономије у погледу отуђења добара које су створили на интернету, у битној мери зависе од те интернет платформе за трговину која врши пласирање њихових добара.²⁷⁷ Са развојем нових медијских технологија, као што су „Instagram”, „TikTok”, „YouTube” и сличне друштвене мреже, створена је могућност појаве нове проширене димензије дигиталног рада, могућност да се било ко бави неком

²⁷¹ The Guardian, *Fortnite World Cup: the 30m tournament shows esports' future is already here*; преузето 10.08.2023. <https://www.theguardian.com/sport/2019/jul/30/fortnite-world-cup-esports>

²⁷² Ibid.

²⁷³ The Guardian, *It's not play if you're making money: how Instagram and YouTube disrupted child labour laws*; преузето 10.08.2023. <https://www.theguardian.com/media/2019/apr/24/its-not-play-if-youre-making-money-how-instagram-and-youtube-disrupted-child-labor-laws>

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ B. Kojok, *Reinventing Child Labour: A Contemporary Analysis of Children's Participation in the Digital Labour Economy*, Canada, 2022, p. 47.

²⁷⁶ Op. cit., H. Yuqing, P. Mengfeifei, p. 81

²⁷⁷ Ibid.

врстом дигиталног рада на интернету. Убрзани развој интернет платформи за стварање кратких видео садржаја довео је до стварања појма „Краудсорсинг” (енгл. „Crowdsourcing”).²⁷⁸ Овај појам представља нови начин организације дигиталног рада који пружа могућност абсорбовања раштркане и јефтине радне снаге широм света уз помоћ интернет технологије.²⁷⁹ Наведено представља процес где се задаци уместо додељивања малом броју људи, додељују широком кругу људи како би се искористило знање, ресурси и таленат који поседује маса. Ову праксу често користе велике оргнизације које стоје иза одређене платформе на интернету, а које користе снагу интернет заједнице како би постигле брже своје циљеве.

Друштвени медији створили су нове начине рада и производње, тако уместо рада који је некада био опипљив, нове дигиталне платформе пружају нови простор у виду нематеријалног рада у облику сарадње са брендovima, микроблоговање и корпоративна партнерства које монетизују корисници тих дигиталних платформи.²⁸⁰ Уколико одређено дете има статус „инфлуенсера”, односно има довољно висок „ниво друштвеног” утицаја, велики брендови ангажоваће то дете ослањајући се да на овај начин остваре већу популарност у виду рекламирања и надајући се привлачењу нових купаца, а исплаћујући самом детету за овај вид ангажовања накнаду у виду новца, али врло често и у натури (у виду бесплатне робе саме компаније коју дете рекламира).²⁸¹

Према истраживању МОП-а о утицају пандемије ковида - 19 на дечији рад у дигиталном свету, указује се на опасност од пораста броја радно ангажоване деце по први пут у последњих 20 година, као последица чињенице да су деца учила и обављала све активности путем интернета од куће.²⁸² Пандемија је не само довела до потирања резултата успешности постигнуте на међународној сцени у искорењењу дечијег рада, већ изложила милионе деце опасности рада у раном узрасту или рада у опасним условима.²⁸³

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Op. cit., B. Kojok, p. 1.

²⁸¹ Op. cit., S. Van der Hof, V. Verdoot, M. Leiser, p. 2.

²⁸² A. Permanasari, The Urgency of Child Labour Rights Protection as an Influencer; in: Menggo S., Lon Yohanes S., Widyawati F., Yuliantari Ans. P., Rahim R. (ed.), *ICEHHA 2021: Proceeding of the 1st International Conference on Education, Humanities, Health and Agriculture*, Indonesia, 2021, p. 238.

²⁸³ Ibid.

Врло често дигитални рад се јавља у прикривеном облику, односно, сам корисник није свестан да обавља одређени облик рада. Генерално, коришћење неке платформе на интернету у виду једноставног прегледања веб странице, постављања коментара и слично, може довести до повећања интернет саобраћаја на веб страници, привлачећи капитал за постављање реклама намењених посетиоцима те платформе.²⁸⁴ У савременом дигиталном свету, деца су постала најугроженија група међу дигиталним радницима.

Рад деце се у дигиталном окружењу, с обзиром на одсуство непосредне или посредне опасности по само дете (дете се најчешће налази код куће приликом обављања оваквог рада), не подводи под рад који је забрањен чланом 32. КПД-а, а који каже да је: „забрањен сваки рад детета који би се могао подвести под штетан или опасан рад”²⁸⁵. Истим чланом КПД-а предвиђено је да рад утицајне деце не сме бити штетан по здравље детета, физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој, као и да не сме ометати редовно образовање детета.²⁸⁶ Међутим, уколико дете, захваљујући својој популарности, стекне репутацију „инфлуенсера”, мораће да редовно објављује влогове, слике и друге садржаје на друштвеној мрежи како би задржало стечену популарност. Како то захтева велика временска улагања и ствара висок психички притисак на само дете, које због свог узраста није у стању да се са тим на прави начин избори, долази до ометања социјалног живота детета, као и нарушавања његовог редовног образовања. Ово, такође, може нанети психичке проблеме детету попут учесталих напада панике и анксиозности. Овим можемо закључити да што више дигитални простор продире у породични простор (сам дом детета), већи деструктивни утицај има на њега, односно, на породицу, али и на само дете које обавља овај облик рада на интернету. У пракси је врло често примена одредби националних закона који регулишу заштиту деце од штетног и опасног дечијег рада, односно, рада који доводи до високог психичког притиска на само дете ограничена на домен радног односа детета.²⁸⁷ Ово доводи до тога да активности деце у дигиталном окружењу бивају изузете из ове забране, препуштајући родитељима да врше заштиту деце

²⁸⁴ Huang Zhouzheng, *Digital Child Labour: Kid-influencer and Legal Countermeasure in China*; преузето 10.08.2023. <https://shapesea.com/wp-content/uploads/2021/05/Digital-Child-Labor%E4%BC%9AKid-influencer-and-Legal-Countermeasure-in-China-Huang-Zhouzheng.pdf>

²⁸⁵ Чл. 32, Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Brill, *The Child’s Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World*; преузето 11.08.2023. https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p833_833.xml?language=en

у овој области.²⁸⁸ Наиме, оваква заштита родитеља неће увек бити адекватна, нарочито ако узмемо у обзир да у великом броју случајева, родитељи су ти који подстичу децу да обављају овакве облике рада, поготову, уколико овакав рад деце постане профитабилан.²⁸⁹

„Деца инфлуенсери” обављајући економску активност на интернету суочавају се са бројним претњама, а које се јављају у виду финансијске експлоатације, као и претње по психофизичку добробит детета. Из тог разлога у појединим државама покушано је успостављање заштите деце, један од таквих примера је Куганов закон из Сједињених Америчких Држава.²⁹⁰ Овај закон односио се на децу глумце, где је део остварене накнаде стављан на посебно заштићени рачун детета који није био под контролом родитеља, а у циљу заштите детета од економске експлоатације од стране родитеља.²⁹¹

У Србији постоје покушаји регулисања дечијег рада у дигиталном окружењу, али са мало успеха. Разлог за то лежи у чињеници да су прописи о дечијем раду у дигиталном окружењу у колизији са одредбама породичног закона, али и са основним уставним гаранцијама, као и да овде постоји одступање од традиционалог радног односа који одликује однос између послодавца и запосленог. Ово значи да родитељи имају право да васпитавају своју децу у оквиру својих домова (у оквиру којих се и обавља ова активност деце) на начин на који они сматрају погодним, па сходно томе, за родитеље ове активности могу представљати игру, а не рад детета.²⁹² Родитељи детета које обављајући ове активности уколико стекне популарност и новац, могу то злоупотребити и економски експлоатисати дете у те сврхе, зато је неопходно да државе нађу равнотежу између породичне аутономије и заштите интереса деце од економске експлоатације.²⁹³

О склоности родитеља постављању података у виду слика и видео садржаја своје деце на интернету, говоре и подаци студије из 2010. године, који показују да је скоро 90% двогодишње деце у Сједињеним Америчким Државама присутно на мрежи.²⁹⁴ Овај феномен поступања родитеља има и свој назив, а то је „шарентинг” (енгл. „sharenting”),

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Op. cit., В. Кожок, р. 8

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ SCRIBD, *The perils of "Sharenting"*; преузето 12.08.2023. <https://www.scribd.com/article/428323593/The-Perils-Of-sharenting>

који подразумева праксу родитеља да на друштвеним мрежама, блогovima или влогovima (видео-влогovima) деле информације, не само о себи, већ и о својој деци.²⁹⁵ Занимљиво истраживање показује да видео садржај у коме се налази дете испод 13 година живота врло често добија и три пута више прегледа у односу на видео садржај без детета.²⁹⁶ Томе у прилог говори и податак да је најплаћенији „Јутјубер“²⁹⁷ у 2019. години био осмогодишњи Рајан Каји, који је остварио 26 милион долара у једној години постављајући видео садржај како отвара и испробава нове играчке.²⁹⁸ Исти дечак зарадио је и додатних 200 милион долара од брендираних играчака и одеће „Ryan’s World“, а потписао и вишемилионски уговор за емитовање сопствене телевизијске серије.²⁹⁹ Подаци о броју деце у ниском узрасту која се јављају као „инфлуенсери“ указује да они нису у стању да врше наведено снимање и постављање видео садржаја самостално, већ то врше уз помоћ својих родитеља, чиме се заправо ствара лажна слика да деца не обављају никакву врсту рада већ се играју, а да су родитељи ти који обављају рад. Наравно, ово представља вид експлоатације деце, због чињенице да су наведене сцене углавном вештачки изазване од стране родитеља у циљу стварања садржаја занимљивог публици. На овај начин долази до трансформације деце из произвођача у део производа рада њихових родитеља, прикривајући на тај начин облик дечијег рада под плаштом игре и образовања.³⁰⁰

Како сами родитељи деце која обављају економске активности на интернету, врло често тврде да активности које њихово дете обавља представља игру и забаву, стварају заблуду да су заправо они ти који обављају сав рад. Оваква тврдња није оправдана, нарочито узевши у обзир чињеницу да се та иста деца врло често појављују у стотинама објава годишње, као и да компаније закључују посебне уговоре у којима се предвиђа појављивање детета, тако да је немогуће поредити ову активност са активностима као што

²⁹⁵ A. Blum-Ross, S. Livingstone, Sharenting: parent blogging and the boundaries of the digital self; in: *Popular Communication: The International Journal of Media and Culture*, London, 2017, p. 111.

²⁹⁶ Pew Research Center, *A Week in the life of Popular YouTube Channels*; преузето 12.08.2023.
<https://www.pewresearch.org/internet/2019/07/25/a-week-in-the-life-of-popular-youtube-channels/>

²⁹⁷ Популаран назив за особу које креира видео садржај на друштвеној мрежи "YouTube".

²⁹⁸ Forbes, *The Highest Paid YouTube Stars of 2019: The Kids Are Killing It*; преузето 12.08.2023.

<https://www.forbes.com/sites/maddieberg/2019/12/18/the-highest-paid-youtube-stars-of-2019-the-kids-are-killing-it/?sh=77a86ec138cd>

²⁹⁹ R. Hains, N. A. Janning, *The Marketing of Children’s Toys Critical Perspectives on Children’s Consumer Culture*, Switzerland, 2021. p. 105 – 109.

³⁰⁰ Op. cit., B. Kojok, p. 7.

су балет, фудбал и друге активности, а које се сматрају игром детета.³⁰¹ Ово указује на ризик двоструке изложености економској експлоатације деце, једне од стране родитеља и друге од стране компанија са којима се закључују уговори.

Неопходно је било, дакле, заштиту предвиђену у наведеном члану 32. КПД-а проширити и на ове облике рада деце. Управо из тог разлога је од стране Савета Европе 2018. године усвојена Препорука 2018(7) о смерницама за поштовање, заштиту и испуњење права детета у дигиталном окружењу,³⁰² а која је у битној мери заснована на поменутој КПД. Наведеном препоруком се наглашава да државе треба да предузму мере како би се осигурало да деца буду заштићена од комерцијалне експлоатације у дигиталном окружењу, укључујући изложеност различитим облицима рекламирања и маркетинга који је неприкладан за њихов узраст.³⁰³ Ово се врши на тај начин што се захтева од пословних предузећа да јасно разликују оглашавање и маркетинг према деци, као и успостављање ограничења обраде личних података деце у дигиталном окружењу од стране свих заинтересованих страна.³⁰⁴ Чини се да је комплетна ревизија како међународних, тако и националних прописа неопходна, с обзиром да се у великом броју случајева постојеће одредбе дечијег рада развијане у аналогном свету, не уклапају у новостворено дигитално окружење. Увек када се не може у постојећој форми применити норма о дечијем раду услед специфичности дигиталног окружења, неопходно је прилагођавање одредби норме у циљу омогућавања да норма оствари пун ефекат и у дигиталном окружењу, као што то чини и у аналогном окружењу.³⁰⁵

³⁰¹ Ibid, p. 15.

³⁰² Препорука усвојена од стране Комитета Министара Савета Европе на 1321. заседању заменика министара 4.јула 2018.године.

³⁰³ Council of Europe, *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*; преузето 13.08.2023. <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Ibid.

VI ИМОВИНСКА ДОБРА ДЕЦЕ ОСТВАРЕНА НА ИНТЕРНЕТУ

Важно питање везано за дечији рад у дигиталном окружењу односи се и на дечију зараду, као добра остварена обављањем различитих активности на интернету, а која осим у новцу може бити и у виду одређених добара које производи компанија за коју дете обавља дату активност.³⁰⁶ О утицају активности деце на интернету говори и податак да су „деца инфлуенсери” у последњих неколико година на друштвеним мрежама зарадили преко осам милијарди долара, док поједина од њих и до 26 милион долара годишње кроз оглашавање и дељење спонзорисаног садржаја.³⁰⁷ С обзиром на узраст детета, поставља се питање да ли дете може самостално да располаже и управља својом имовином? Под појмом „имовина” подразумевамо право својине на покретним и непокретним стварима, право коришћења непокретности, а у ширем смислу, право на зараду, право на пензију итд.³⁰⁸ Са друге стране, појам управљања имовином односи се на све радње које је потребно предузети у циљу очувања, одржања и повећања имовине детета, док се располагање односи на право отуђења имовине детета, и то како на главницу, тако и на располагање приходима од имовине детета.³⁰⁹ У највећем броју случајева дете је услед свог узраста лишено могућности да располаже имовином оствареном на овај начин, а родитељи су заправо ти који располажу имовином детета коју оно стекне обављањем ове активности, чиме се отвара могућност експлоатације деце од стране родитеља. Из наведеног разлога, треба размотрити нека од постојећих правних решења, али и указати на постојање правних празнина као и злоупотреба, чије уређивање је неопходно у циљу заштите деце.

Као што је претходно указано, рад има за последицу стицање имовине, те се надаље поставља питање начина и обима располагања њоме. Наиме, да ли дете може стицати и располагати имовином, те ако може, на који начин и у ком обиму? Одговори на ова питања налазе се у Породичном закону који прописује да дете у границама свог узраста и

³⁰⁶ Op. cit., S. Van der Hof, V. Verdoot, M. Leiser, p. 2.

³⁰⁷ M. Masterson, *When Play Becomes Work: Child Labour Laws in the Era of Kidinfluencers*; in: *Penn Law Journals Vol. 169, iss.2*, Philadelphia, 2020, p. 600.

³⁰⁸ С. Вагнер – Личеноски, Имовина детета – управљање, коришћење и располагање; у: Матијашевић Обрадовић Ј. (ур.), *Право – теорија и пракса*, Vol. 23, Нови Сад, 2006, стр. 14.

³⁰⁹ Ibid.

пословне способности предузима правне послове којима стиче имовину.³¹⁰ Свако може да поседује непокретну и покретну имовину јер има правну способност, али не може истом слободно да располаже (пословна способност).³¹¹ Дете се рођењем па до стицања пословне способности јавља као носилац права, и у мањој мери као носилац обавеза, док су родитељи ти који имају како право тако и дужност да се старају о дететовим правима, које у себи обухвата и управљање имовином детета.³¹² Ово указује да је стицање потпуне пословне способности предуслов за остваривање бројних права детета, па и права детета да самостално управља својом имовином.

Како у Републици Србији још увек не постоји јединствен закон који би се бавио само правима детета, национални правни оквир који регулише ово питање обухвата неколико закона и прописа. Примарни пропис јесте Породични закон, којим је предвиђено да дете стиче пословну способност са навршених 18 година живота³¹³, што је у складу са КПД-ом.³¹⁴ Савремено схватање права детета, које дете посматра као субјект а не као објект права, дозвољава стицање одређених права и слобода пре навршених 18 година, те стицање посебних пословних способности које детету омогућавају да предузима одређене правне радње, односно, да закључује правне послове независно од степена опште пословне способности.³¹⁵

Наиме, предвиђена је могућност да се потпуна пословна способност стекне и пре навршених 18 година живота и то склапањем брака пре пунолетства уз дозволу суда.³¹⁶ Суд може дозволити стицање потпуне пословне способности и лицу које је постало родитељ, а навршило 16 година живота и достигло неопходну телесну и душевну зрелост потребну за самостално старање о сопственој личности, правима и интересима.³¹⁷ Ово

³¹⁰ Чл. 64, ст. 1-3, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³¹¹ Пословна способност је способност лица да изјавом воље стиче права и обавезе и предузима правне радње, опширније: М. Марковић, пословна способност као универзално људско право и детерминанта друштвеног положаја лица са менталним инвалидитетом; у: Никитовић В. (ур.), *Становништво 2/2012*, Београд, 2012, стр. 71.

³¹² Чл. 74, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³¹³ Чл. 11, ст. 1, Ibid.

³¹⁴ Чл. 1, Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/1990.

³¹⁵ О промени у концепту детињства опширније: Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, *Права детета*, Ниш, 2015, стр. 15-30. цитирано према: А. Тасић, стр. 276.

³¹⁶ Чл. 11, ст. 2, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³¹⁷ Чл. 11, ст. 3, Ibid.

указује да лице може стећи, под одређеним условима, и већи корпус права од оних који припадају редовно лицу млађем од 18 година. Одлука коју суд доноси је конститутивног карактера и на основу ње малолетник стиче пословну способност. Она представља основ за престанак вршења родитељског права над малолетним лицем, а тиме детету „отвара врата” самосталном располагању имовином коју поседује, односно, стицање потпуне пословне способности може бити улазница ка финансијској самосталности.³¹⁸

Уколико дете има мање од 18 година живота, а није стекло потпуну пословну способност на један од два горе наведена начина, родитељи су ти који имају обавезу да се старају о имовини детета. Родитељи детета могу располагати покретном, односно непокретном имовином само уз претходну, односно, накнадну сагласност органа старатељства.³¹⁹ Располагање имовином детета за које није претходно или накнадно добијена сагласност органа старатељства, када је та сагласност неопходна, чини такав правни посао ништавим. Такође, постоји право пословних банака да предвиде у случају када се као клијент јавља малолетно лице, подизање новца са његовог рачуна могу вршити само родитељи, али уз посебну сагласност Центра за социјални рад.³²⁰ Како пословна пракса банака није јединствена, постоји и велики број банака који и даље верује да родитељи раде у интересу своје деце, те није потребно тражити овакву сагласност.³²¹ Значајно је указати и на то да је у порасту број банака које допуштају малолетним лицима од 14 година, а поједине, као што је на пример случај са „Procredit” банком, и лицима млађим од 14 година да уз сагласност родитеља отворе динарски рачун са добијањем картице које дете може користити за подизање новца са банкомата. Неопходно је, ипак, и у овом случају да родитељ буде овлашћено лице на рачуну поред детета.³²² Управо ово може допринети бољој заштити деце која обављају рад путем интернета, а због саме чињенице да се накнада исплаћује путем текућих рачуна. Уместо давања текућег рачуна

³¹⁸ А. Тасић, Стицање пословне способности у контексту права (детета) на породични живот; у: Јашарбеговић А. (ур.), *Зборник радова Дани породичног права „Породица у актуелном правном и друштвеном контексту”*, Мостар, 2022, стр. 282.

³¹⁹ Чл. 193, ст. 2, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³²⁰ Параграф, *Породични закон: Дете самостално располаже имовином коју стекне радом, а право и дужност родитеља је да управља имовином детета коју оно није стекло радом...*; преузето 15.08.2023. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120523/120523-vest8.html>

³²¹ Ibid.

³²² ProCredit Bank, *Са колико година може да се отвори први текући рачун за малолетнике у банци?*; преузето 15.08.2023. <https://www.procreditbank.rs/blog/sa-koliko-godina-moze-da-se-otvori-prvi-tekuci-racun-u-banci>

родитеља детета, како је то до сада чињено, дете сада може дати сопствени текући рачун на коме ће се извршити исплата накнаде за обављени рад, чиме се смањује могућност злоупотреба од стране родитеља, пре свега у виду експлоатације детета.

Битно ограничење родитеља у располагању имовином детета је и то да дете самостално располаже имовином коју стекне радом.³²³ Ово значи да се право располагања родитеља имовином детета односи на сву имовину, осим на имовину коју дете стекне сопственим радом. Међутим, родитељи имају право и дужност да управљају и располажу имовином коју дете стекне својим радом, а пре него што наврши 15 година живота.³²⁴ Чланом 193. став 4. Породичног закона предвиђено је још једно ограничење родитеља у располагању имовином детета, а то је да главницу имовине детета могу употребити само за његово издржавање или када то захтева неки други важан интерес детета (образовање, лечење и слично).³²⁵ Још једна дужност родитеља је и да се у управљању и располагању имовином детета руководе принципом најбољег интереса детета, па сходно томе, и писмени споразум родитеља о заједничком управљању и располагању имовином детета мора бити у његовом најбољем интересу.³²⁶

VII СТРАТЕГИЈА РОДИТЕЉСКОГ НАДЗОРА ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Успон интернета и развој дигиталних медија довео је до њихове распрострањености међу људима, поготову међу самом децом. Популарност интернета и продужавање времена које деца проводе на интернету доносе нове изазове за родитеље који желе да их заштите.³²⁷ Данас велики број деце проводи добар део свог слободног времена претражујући различите садржаје на интернету, а да притом није свесна њиховог правог значаја. На тај начин себе излажу опасностима које долазе од употребе интернета.

³²³ Чл. 193, ст. 1, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

³²⁴ Чл. 72, ст. 3, Ibid.

³²⁵ Чл. 193, ст. 4, Ibid.

³²⁶ Чл. 76, ст. 1, Ibid.

³²⁷ М. Матовић, В. Жунић – Павловић, Улога родитељског надзора у превенцији вршњачког насиља на интернету; у: Вучковић М. (ур.), *Зборник радова националног научног скупа „Едукативна и рехабилитациона подршка детету, породици и институцији”*, Београд, 2019, стр. 66.

Наведено се јавља као последица незрелости и поводљивости деце, чиме се указује на врло важну улогу родитеља у циљу осигурања безбедности деце на интернету, кроз вршење адекватног надзора над његовим коришћењем.

Главни изазов са којим се родитељи суочавају у вршењу надзора лежи у чињеници постојања неједнаких вештина које поседују родитељи у коришћењу интернета, као и генерално нових технологија, у односу на вештине које поседују деца. Томе у прилог говори и податак из једног извештаја, у коме је 64% адолесцената одговорило да зна много више о интернету него њихови родитељи, а са чиме се сложило 66% родитеља.³²⁸ Оно што данас родитељима компликује вршење надзора над децом на интернету, је постојања преносивих уређаја, попут лаптопова, таблета, мобилних телефона, који омогућавају деци да приступе интернету са било које локације.

Родитељски надзор се дефинише као сет повезаних поступака родитеља, који укључује посматрање и праћење кретања активности и прилагођености детета.³²⁹ Родитељи најчешће врше надзор над дететом уз помоћ рестриктивних мера у виду постављања правила којима се ограничава време које дете проводи на интернету, као и ограничавање приступа појединим садржајима на интернету за које родитељи сматрају да су штетни по само дете. Стога, поједине компаније, као што је компанија „Google”, пружају могућност ефикасног вршења надзора над применом рестриктивних мера кроз могућност да се путем профила родитеља ограничи профил детета у погледу времена које оно може да проведе на интернету, садржају којем може приступити и слично.³³⁰ У истраживању спроведеном у Сједињеним Америчким Државама које је укључило 754 родитеља и деце, показало је да је 61% родитеља поставило одређена правила понашања у вези са употребом интернета и да проверавају сајтове које њихова деца посећују, а да 44% користи софтвере који ограничавају приступ одређеним садржајима.³³¹

³²⁸ Pew Research Center, *Teenage Life Online*; преузето 16.08.2023.

<https://www.pewresearch.org/internet/2001/06/21/teenage-life-online/>

³²⁹ Т. Ј. Dishion, Р. Ј. McMahon, Parental monitoring and the Prevention of Child and Adolescent Problem Behavior: A Conceptual and Empirical Formulation; in: Ollendick T. H., Prinz R. J. (ed), *Clinical Child and Family Psychology Review 1*, New York, 1998, p. 61.

³³⁰ Google Safety Center, *Helping you set digital ground rules with Family Link*; преузето 16.08.2023.

<https://safety.google/families/parental-supervision/>

³³¹ Оп. cit., М. Матовић, В. Жунић – Павловић, *Улога родитељског надзора у превенцији вршњачког насиља на интернету*, стр. 67.

Поред рестриктивних мера, постоји и могућност вршења надзора на начин да родитељи са дететом дискутују о негативним и позитивним аспектима интернета и уче децу како сама да се заштите од непримереног садржаја на интернету. Наведени начин вршења надзора родитеља над децом у Србији је мање заступљен у односу на рестриктиван начин, односно, вршење надзора кроз постављање ограничења.³³² Основни недостатак примене овог метода јесте у томе што деца често не поштују наведене забране приступа одређеним садржајима или времена проведеног на интернету, а како родитељи често нису у могућности да заиста и провере примену наведених ограничења, долази до неефикасности наведеног метода.

Родитељи посебан надзор треба да посвете деци која обављају одређене економске активности на интернету, а које им доносе приходе. Велике компаније које стоје иза друштвених медија на којима деца обављају активности, заинтересоване су искључиво за остваривање добити, без вођења рачуна да такав рад не утиче негативно на дете, односно, да дете за такав рад оствари адекватну надокнаду. Међутим, родитељи, понекад, нису у стању да препознају да обављање одређене активности детета на интернету које доноси приходе, заправо представља облик рада детета.³³³ Иако те активности изгледају као врста игре детета, оне могу утицати на њега тако што врше одређени вид психичког притиска, али и ометати његов развој, па и његово редовно образовање.³³⁴ Како не постоје у потпуности прецизни подаци како обављање економских активности деце на интернету утиче на њихов живот, остаје да се родитељи, као и њихова деца едукују о коришћењу интернета и друштвених мрежа. Родитељима се саветује да се, уместо коришћења рестриктивних мера, више усресреде на мере које се састоје у разговору са децом о коришћењу интернета и друштвених мрежа. Родитељи треба да теже изградњи узајамног

³³² В. Жунић - Павловић, М. Матовић, Повезаност рестриктивних стратегија родитељског надзора и дигиталног насиља у адолесценцији; у: Радојковић М. (ур.), *Часопис за управљање комуницирањем(ЦМ)*, Vol. 15, No.47, Београд, 2020, стр. 38.

³³³ Центар за несталу и злостављану децу, *Кидфлуенсери: деца која зарађују хиљаде евра на друштвеним мрежама*; преузето 17.08.2023. <https://cnzd.rs/kidfluenseri-deca-koja-zaraduju-hiljade-evra-na-drustvenim-mrezama/>

³³⁴ Ibid.

поверења код деце, а како би се омогућило да деца изграде свест о самосталној заштити на интернету.³³⁵

VIII РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА АКТИВНОСТИ ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Постоји велики број истраживања која се баве статистичким питањима о броју деце на интернету и друштвеним мрежама, активностима које они обављају, као и времену које проводе на интернету. Једно од врло занимљивих и уједно корисних истраживања јесте истраживање спроведено у Србији у оквиру УНИЦЕФ-а у 2019. години.

Већина испитаника наведеног истраживања, прецизније 86%, каже да интернет користи свакодневно, што их изједначава са децом и младима из других европских земаља које су учествовале у овом истраживању (Норвешка, Италија).³³⁶ При томе, две трећине наведених испитаника, односно 98% испитаника узраста 15-17 година, приступају интернету путем паметних телефона.³³⁷ Овај статистички податак показује да је велики број деце присутан на интернету, те да из тог разлога треба предузети одговарајуће мере у циљу њихове едукације и заштите на интернету, а сам податак о броју деце која путем паметних телефона приступа интернету указује на тежину вршења контроле над децом, с обзиром да се путем њих може приступити интернету у било ком тренутку са било које локације. Испитани учесници проводе на интернету у просеку више од три сата дневно, а најстарији и до четири ипо сата, док викедном тај број иде и до седам сати дневно, односно две трећине њих проводи између четири и седам сати дневно.³³⁸ Наведени податак о броју сати које деца проводе на интернету само указује на значај који дигиталне технологије имају у животу деце данас. Значајан податак није само време које деца проводе на интернету, већ за шта интернет користе, односно, квалитетведеног

³³⁵ Оп. cit., В. Жунић - Павловић, М. Матовић, *Повезаност рестриктивних стратегија родитељског надзора и дигиталног насиља у адолесценцији*, стр. 48.

³³⁶ УНИЦЕФ, *Користићење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 17.08.2023.
https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Ibid.

времена на интернету. Наиме, ако интернет користе за учење, за развијање одређених вештина и слично, време које проводе на интернету неће толико штетно утицати, као што би утицало ако то време користе за бесциљно гледање видео садржаја на друштвеним мрежама и слично. Наравно, чак и у случају да интернет користе за учење и друге сличне активности, неопходно је ограничити време проведено на интернету, а са циљем да се дете не би удаљило од реалности, односно, одржало социјални контакт са окружењем.

Посебно забрињавајући податак је да готово 40% ученика никада не користи интернет за школске задатке, као и да већина испитаника интернет није никада користила како би се прикључила кампањи или потписала петицију (88%), већину свог времена на интернету проводе на друштвеним мрежама или платформама за играње видео – игара (41% деце узраста 9 – 10 година, односно, 72% деце узраста 11 – 12 година).³³⁹ Ово указује да деца у великом проценту не користе интернет у образовне и друге корисне сврхе, већ искључиво као вид разоноде.

Као што је већ указано, друштвене мреже су постале природно социјално окружење за децу, тако да се деца јављају као њихови велики конзументи. Све друштвене мреже бележе скок броја деца као корисника, па тако, „Instagram” се налази на врху са 73% испитане деце, „YouTube” са 70% и „TikTok” са 67%.³⁴⁰ Једина друштвена мрежа која бележи пад броја деце је „Facebook” са свега 31% анкетираних деце.³⁴¹ Ово указује да се број деце на друштвеним мрежама непрестано повећава, док пад броја постоји једино код старијих друштвених мрежа, као последица појаве нових, савременијих.

Већина деце отворила је налоге лично (73%), од којих је свега 41% имало довољно година, док 32% није имало довољно година да то самостално учини, али је ипак учинила.³⁴² Овакав податак указује да се не поштује правило да дете мора имати најмање 13 година живота како би отворило профил на друштвеној мрежи, а о чему је већ било речи у овом раду. Ово настаје као резултат немогућности провере да ли лице које прави профил на друштвеној мрежи и које се саглашава са њиховим условима коришћења,

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, *Нова писменост: деца и приватност на интернету*; преузето 18.08.2023. https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/prezentacije/DECA_I_PRIVATNOST_NA_INTERNETU_2022.pdf

³⁴¹ Ibid.

³⁴² Ibid.

заиста и испуњава наведене услове. Наведено се јавља из разлога што се саглашавање са условима врши у виду простог прихватања, без икакве детаљније провере истинитости података. Занимљив податак је да Србија предњачи по броју деце од 13 година која користе друштвене мреже, па тако, 45% деце узраста између 9 и 11 година користи друштвене мреже, односно, чак 86% деце узраста од 12 до 14 година.³⁴³

Србија је прва земља у Европи по проценту деце која помажу својим родитељима када наиђу на потешкоће у употреби интернета, а која износи 69% испитане деце.³⁴⁴ С обзиром на наведени податак да се деца боље сналазе у дигиталном окружењу од одраслих, поставља се питање свесности родитеља о постојању свих опасности које употреба интернета носи, а тиме и питање ефикасности њиховог надзора и заштите деце на интернету. Зато је неопходна едукација родитеља, а који стечено знање могу користити приликом вршења надзора и заштите деце на интернету, као и пренети стечено знање на дете, у циљу развијања његове свести о самозаштити.

Наведени статистички подаци указују на све већу присутност деце од најранијих година на интернету и друштвеним мрежама, што захтева употребу мера које се односе на саветовање деце о употреби интернета и друштвених мрежа, уместо рестриктивних мера, јер се исте нису показале ефикасним. Такође, све већи број деце се јавља као врста дигиталних радника, односно обављају одређене активности на интернету, те је неопходна ревизија законских радних прописа и њихово прилагођавање у циљу заштите деце која обављају ове активности на интернету и спречавања њихове експлоатације.

³⁴³ London School of Economics and Political Science (LSE), *EU Kids Online: Researching European children's online opportunities*; преузето 18.08.2023. <http://www.eukidsonline.net/>

³⁴⁴ Ibid.

IX ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Сваком детету, као носиоцу индивидуалних права, треба омогућити да остварује своја људска права и основне слободе. Међународни и европски обавезујући инструменти и стандарди постављају обавезе и пружају стандарде државама за поштовање, остваривање и заштиту људских права и основних слобода деце. Освртом на историју видимо прогресивни раст доношења различитих инструмената и стандарда, кроз њихову примену и поштовање у националним законодавствима држава чланица, те самим тим и све бољи положај деце и ефикасније остваривање њихових основних права. Из напред наведених напора међународних и регионалних организација тежи се потпуном искорењавању најтежих облика дечијег рада, односно забрани рада деце до 2030. године.³⁴⁵

Наиме, један од циљева овог рада јесте упоредно сагледавање положаја деце и њиховог радног ангажовања у законодавствима држава чланица Организације Уједињених нација, Међународне организације рада, Европске уније и Савета Европе, уз акцентовање положаја и радног ангажовања деце у Републици Србији.

Основа рада јесте један, можемо рећи, модеран облик дечијег рада - радно ангажовање деце на интернету, односно, њихова економска активност на интернету. Аутор истражујући напред наведену тему долази до резултата да је ниво постигнуте заштите недовољан иако се на глобалном, регионалном и националном нивоу пружају велики напори у циљу заштите деце, а који се јављају кроз: вршење контроле активности деце на интернету и друштвеним мрежама, препознавање њихове радне и економске активности на овим платформама, испитивања која је од ових активности опасна за децу и њихов развој, као и која активност деце указује на њихову експлоатацију од стране родитеља и трећих лица. Опште смернице, правила и услови најпосећенијих интернет платформи: „Youtube”, „Instagram” и „TikTok”, нису довољне да би спречиле негативне аспекте економске активности деце на овим платформама, из разлога што су одређени паушално и зато што не постоји могућност проверљивости истинитости испуњења услова са којима се корисник саглашава. Такође, имовина стечена ангажовањем деце на интернету није

³⁴⁵ United Nations, *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development*; преузето 16.07.2023. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>

довољно испраћена од стране надлежних националних институција држава где се приходи од те дечије активности стичу, а у смислу порекла прихода и располагања њима, уз могућност разграничења шта тачно представља имовину деце која су радно ангажована на интернету, а шта имовину њихових родитеља, али и колика је економска корист трећих лица од те активности деце.

Напред наведено је додатно отежано чињеницом да је тешко разликовати радно ангажовање деце на интернету од дечије забаве на интернету, али једно је сигурно, уколико дете својим ангажовањем на интернету ствара економску корист себи или трећим лицима, несумњиво је реч о облику његовог радног, а не забавног ангажовања.

Док се претходно поменуто не прихвати од стране свих људи, остаје врло тежак задатак правити разлику између активности деце на интернету које имају позитивне ефекте на њих, од активности које представљају експлоатацију деце и које, у зависности од начина обављања, имају негативан утицај на здравље, развој и образовање деце. Како све наведено указује на одговорност и утицај сваког појединца у овом глобалном проблему, треба радити на превенцији у смислу додатне едукације одраслих људи, али и прописати неки вид санкција за њих услед неодговорног понашања као родитеља и као корисника услуга деце на интернету, а који су и покретачи дечијег радног ангажовања на интернет платформама.

Х ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци на српском језику:

1. Брковић Радоје Р., Марковић Зоран Ж., Дечји рад и малолетнички радни односи у Србији; у: Перовић Вујачић Јелена (ур.), *Зборник радова 34. Сусрета Копаоничке школе природног права -- Слободан Перовић, том 3*, Београд, 2021, Копаоничка школа природног права – Слободан Перовић, стр. 5-23;
2. Вучковић Шаховић Невена, Петрушић Невена, *Права детета*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2015;
3. Вујовић Ранка, Дејановић Весна, Јовановић Владан, Пејаковић Љубомир, Петровић Небојша, *Дечји рад у Србији*, Београд, 2006, Центар за права детета;
4. Вујовић Марија, *Забрана дечијег рада у регионалним међународним инструментима*; у: Оташевић Божидар (ур.), *Научни чланак Безбедност 2/2016*, Београд, 2016, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, стр. 186 – 205.
5. Вилић Вида М., *Повреда права на приватност злоупотребом друштвених мрежа као облика компјутерског криминалитета*, Ниш, 2016, Правни факултет Универзитета у Нишу;
6. Вагнер – Личеноски Софија, Имовина детета – управљање, коришћење и располагање; у: Матијашевић Обрадовић Јелена (ур.), *Право – теорија и пракса, Vol. 23*, Нови Сад, 2006, Универзитет Привредна академија – Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 13 – 23;
7. Ерцеговац Ивана, Интернет комуникација и декоратизације јавног комуницирања; у: Тодоровић Драган, Петровић Далибор и Прља Драган (ур.), *Међународни тематски зборник радова интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институт за упоредно право у Београду, стр. 273 – 288.
8. Жерегац Невенка, Бауцал Александра, Гвозден Угљеша, *Ничија деца: трговина децом у Србији и Црној Гори*, Београд, 2005, Центар за евалуацију, тестирање и истраживање;
9. Жунић- Павловић Весна, Матовић Милица, Повезаност рестриктивних стратегија родитељског надзора и дигиталног насиља у адолесценцији; у: Радојковић Мирољуб (ур.), *Часопис за управљање комуницирањем(ЦМ), Vol. 15, No.47*, Београд, 2020, Институт за усмеравање комуникације Нови Сад и Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, стр. 35 – 56;
10. Јашаревић Сенад, Божић Дарко, Лаки рад деце у међународним стандардима и законодавству одабраних страних држава; у: Орловић Слободан (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду LV 3*, Нови Сад, 2021, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 783-802;
11. Ковачевић Перић Слободанка, *Забрана дечијег рада - елиминисање најгорих облика дечијег рада*; у: Беловић Јелена, (ур.), *Научно истраживачки пројекат „Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији“ Св. 2*, Косовска Митровица, 2020, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици , стр. 281-297;

12. Ковачевић Љубинка, Универзални међународни стандарди о забрани дечијег рада и њихова примена у праву Републике Србије; у: Игњатовић Ђорђе (ур.), *Тематска монографија – Кезнена реакција у Србији VII део*, Београд, 2017, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 186-218;
13. Мијалковић Саша, Маринковић Дарко, Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговина људима; у: Оташевић Божићар (ур.), *Научни чланак Безбедност 1/2010*, Београд, 2016, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, стр. 41 – 61;
14. Миладиновић Слободан, Деца на интернету и онлајн друштвеним мрежама; у: Тодоровић Драган, Петровић Далибор и Прља Драган (ур.), *Међународни тематски зборник радова интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институт за упоредно право у Београду, стр. 443 – 457;
15. Мичићевић Карановић Јелена Ж., Месаровић Живков Ангела Ј., Павлов Србислав В., Бркљач Тања С., Ризични утицаји дигиталних медија на психофизички развој деце предшколског узраста; у: Томић Катарина (ур.), *Синтеза – часопис за педагошке науке, књижевност и културу 18/2020*, Кикинда, 2020, Академија васпитачко медицинских струковних студија, стр. 33 – 53.
16. Матовић Милица, Жунџић – Павловић Весна, Улога родитељског надзора у превенцији вршњачког насиља на интернету; у: Вучковић Миле (ур.), *Зборник радова националног научног скупа „ Едукативна и рехабилитациона подршка детету, породици и институцији”*, Београд, 2019, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ), стр. 65 – 70;
17. Марковић Милан, пословна способност као универзално људско право и детерминанта друштвеног положаја лица са менталним инвалидитетом; у: Никитовић Владимир (ур.), *Становништво 2/2012*, Београд, 2012, Институт друштвених наука – Центар за демографска истраживања, стр. 65 – 83.
18. Петрушић Невена, Аустријски модел помоћи и подршке детету у поступку за уређивање родитељског старања и личног контакта; у: Пејић Ирена (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Нишу 65/2013*, Ниш, 2013, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 161-180;
19. Радовановић Драган, Дечији рад – појам и фактори; у: Петровић Милан, Ђурић Војислав, Стојановић Наташа (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Нишу 60/2012*, Ниш, 2012, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 271-286;
20. Рељановић Марио, Спречавање експлоатације деце – међународни стандарди и стање у Србији; у: Јовичић Катарина (ур.), *Страни правни живот: теорија, законодавство и праска 2/2008*, Београд, 2008, Институт за упоредно право, стр. 87 – 106;
21. Радовић Марковић Мирјана, Вучековић Милош, Марковић Душан, Флексибилан рад у дигиталној економији; у: Вујичић Слађана (ур.), *Научно-стручни часопис „Трендови у пословању”, година IX, број 17, свеска 1/2021*, Београд, 2021, Висока школа за пословну економију и предузетништво Београд, стр. 25 – 31;
22. Самарџић О. Сандра, Регулатива породичног права на међународном и европском нивоу, са посебним освртом на право детета на здравље; у: Стајић Љубомир (ур.), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 2/2015*, Нови Сад, 2015, стр. 813-838;

23. Симоновић Драгољуб, *Радно право - треће ажурирано издање*, Београд, 2013, Пројурис;
24. Савовић Миодраг, Интернет и заштита права на приватност; у: Тодоровић Драган, Петровић Далибор и Прља Драган (ур.), *Међународни тематски зборник радова интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институту за упоредно право у Београду, стр. 365 – 377;
25. Тодоровић Драган, Петровић Далибор, Прља Драган, *Интернет и друштво*, Ниш и Београд, 2014, Ниш и Београд, 2014, Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институту за упоредно право у Београду;
26. Тасић Анђелија, Стицање пословне способности у контексту права (детета) на породични живот; у: Јашарбеговић Амра (ур.), *Зборник радова Дани породичног права „Породица у актуелном правном и друштвеном контексту“*, Мостар, 2022, Правни факултет Универзитет „Џемал Биједић“ у Мостару, стр. 274 – 284;
27. УНИЦЕФ, *Праћење положаја и стања деце и жена*, Републички завод за статистику, Београд, 2005, Републички завод за статистику;

Књиге и чланци на страном језику:

1. Betten Lammy, *International labour law: selected issues*, Deventer/Boston, 1993, Kluwer;
2. Bonnet Michel, Schlemmer Bernard, Insights into Child Labour; in: *Childhood and Development, volume 146, Issue 2*, Paris, 2009, De Boeck Supérieur, pp. 11-25;
3. Blum-Ross Alicia, Livingstone Sonia, Sharenting: parent blogging and the boundaries of the digital self; in: *Popular Communication: The International Journal of Media and Culture*, London, 2017, The London school of economic and political science, pp. 110 – 125;
4. Dishion Thomas J., McMahon Robert J., Parental monitoring and the Prevention of Child and Adolescent Problem Behavior: A Conceptual and Empirical Formulation; in: Ollendick Thomas H., Prinz Ronald J. (ed), *Clinical Child and Family Psychology Review 1*, New York, 1998, Springer International Publishing, pp. 61 – 75;
5. Franziska Humbert, *The challenge of child labour in international law*, Cambridge University Press, 2009 Geneva, Cambridge University Press;
6. Hains Rebecca, Janning Nancy A, *The Marketing of Children's Toys Critical Perspectives on Children's Consumer Culture*, Springer International Publishing, Switzerland, 2021;
7. International Labour Organization, *Eliminating the worst forms of child labour: a practical guide to ILO Convention 182, Handbook for parliamentarians No.3*, Geneva, 2002, International Labour Office and Inter – Parliamentary Union ILO;
8. International Labour Organization, *Modern policy and legislative responses to child labour*, Geneva, 2007, International Labour Office;
9. Kovaček Stanić Gordana, Autonomy of the child contemporary family law; in: Drakić Dragiša, (ed.), *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 3/2010*, Novi Sad, 2008, Novi Sad Faculty of law, pp. 141-162;

10. Kojok Bayan, *Reinventing Child Labour: A Contemporary Analysis of Children's Participation in the Digital Labour Economy*, Canada, 2022, Major Papers at Scholarship at University of Windsor;
11. Lieten Georges Kristoffel, The ILO setting the terms in the child labour debate, in: Van Daele Jasmine, Garcia Rodriguez Magaly, Goethme Van Geert, Linden der van Marcel (ed.), *ILO histories: essays on the International Labour Organization and its impact on the world during the twentieth century*, Bern, 2010, Peter Lang pp. 443-460;
12. Livingstone Sonia, Stoilova Mariya, Nandagiri Rishita, Data and privacy literacy: the role of the school in educating children in a datafied society; in: Frau-Meigs Divina, Kotilainen Sirkku, Pathak – Shelat Manisha, Hoehsmann Michael (ed.), *The Handbook of Media Education Research*, London, 2021, UK's Information Commissioner's Office, pp. 219 – 236;
13. Masterson Marina, *When Play Becomes Work: Child Labour Laws in the Era of Kidinfluencers*; in: *Penn Law Journals Vol. 169, iss.2*, University of Pennsylvania Law Review, Philadelphia, 2020, University of Pennsylvania Law Review, pp. 557 – 607;
14. Neocleous Mark, The political economy of the dead: Marx's vampires; in: *History of Political Thought Vol. 24, No. 4, Winter 2003*, London, 2003, Imprint Academic Ltd., pp. 668-684;
15. Permanasari Ai, The Urgency of Child Labour Rights Protection as an Influencer; in: Menggo Sebastianus, Lon Yohanes Servatius, Widyawati Franciska, Yuliantari Ans. Prawati, Rahim Robbi (ed.), *ICEHHA 2021: Proceeding of the 1st International Conference on Education, Humanities, Health and Agriculture*, Indonesia, 2021, Research meets innovation, pp. 236 – 244;
16. Reljanović Mario, Suppression of child labour – brief overview of international standards; in: Mrvić Petrović Nataša (ed.), *Foreign legal life 4/2018*, Belgrade, 2018, institute of comparative law, pp. 107 – 124.
17. Van der Hof Simone, Verdoot Velerie, Leiser Mark, *Child labour and online protection in a world of influencers*, Amsterdam, 2019, Social Science Research Network;
18. Yuqing He, Mengfei Pan, Child Star or Child Labor? A Study of Digital Labor of Kidfluencers on Short Video Platforms; in: *Asian Social Science, Vol. 19, No. 4/2023*, Canada, 2023, Canadian Center of Science and Education, pp. 77 – 85;

Електронски извори:

1. Paragraf Lex, *нацрт Закона о правима детета и заштитнику грађана*; преузето 03.07.2023. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html>
2. Међународна организација рада, *извештај медија о злоупотреби дечјег рада у Републици Србији*; преузето 06.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_667357.pdf
3. Међународна организација рада, *Послодавци и дечији рад*; преузето 07.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_169137.pdf
4. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, *Међународна организација рада (МОР)*, преузето 07.07.2023.

- <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sekto-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/medjunarodna>
5. Параграф, *Уредба о утврђивању опасног рада за децу: Примена Уредбе почиње 1. Јанура 2018. године...*; преузето 08.07.2023. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/130617/130617-vest15.html>
 6. Међународна организација рада, *Како спречити и елиминисати најгоре облике дечијег рада: Шта могу послодавци да учине?*; преузето 08.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_168751.pdf
 7. Међународна организација рада, *Дечији рад: превенција, препознавање и интервенција*; преузето 08.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_816602.pdf
 8. Directive 94/33/EC on the Protection of Young People at Work, Official Journal of the European Communities, No L 216/12, преузето 09.07.2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31994L0033>
 9. Међународна организација рада, *Предлог мане пута за елиминацију злоупотребе дечијег рада укључујући најгоре облике дечијег рада у Републици Србији: 2018 – 2022*; преузето 12.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_667351.pdf
 10. International Labour Organization, *Research Brief: Child labour in domestic work in Pakistan*; преузето 12.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-islamabad/documents/publication/wcms_851155.pdf
 11. International Labour Organization, *Rapid assessment of child labour in auto mechanic workshops*; преузето 12.07.2023. https://www.ilo.org/islamabad/info/public/pr/WCMS_864973/lang--en/index.htm
 12. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, *Инструкција о поступању Центра за социјални рад у заштити деце од злоупотребе дечијег рада*; преузето 13.07.2023. <https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Instrukcija-deciji-rad,sept.2017.pdf>
 13. Међународна организација рада, *Декларација МОП-а о основним принципима и правима на раду њена примјена и праћење*; преузето 16.07.2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716629.pdf
 14. United Nations, *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development*; преузето 16.07.2023. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
 15. International Labour Organization, *Child labour monitoring (CLM)*; преузето 16.07.2023. <https://www.ilo.org/ipec/Action/Childlabourmonitoring/lang--en/index.htm>
 16. European Union, *Glossary: Economic activity*; преузето 31.07.2023. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Economic_activity
 17. Универзитет у Новом Саду, Технички факултет „Михајло Пупин” Зрењанин, *Настанак интернета*; преузето 31.07.2023. <http://www.tfzr.uns.ac.rs/Content/files/0/Skripta%20IAS%20MENAD%20C5%20BDMEN.pdf>

18. International Telecommunication Union, *ITU Statistic*; преузето 31.07.2023. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>
19. Internet live stats, *Total number of Websites*; преузето 31.07.2023. <https://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites/>
20. Brill, *The Child's Right to Protection against Economic Exploitation in the Digital World*; преузето 31.07.2023. https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p833_833.xml?language=en
21. Council of Europe, *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*; преузето 31.07.2023. <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>
22. Information Commissioner's Office, *Age appropriate design: a code of practice for online services*; преузето 31.07.2023. <https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-data-protection/key-data-protection-themes/age-appropriate-design-a-code-of-practice-for-online-services-2-1.pdf>
23. European Union, *Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council*; преузето 31.07.2023. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2005/29/oj>
24. УНИЦЕФ, *Коришћење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији: Резултати истраживања Деца Европе на интернету*; преузето 06.08.2023. https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf
25. Центар за несталу и злостављану децу, *Кидфлуенсери: деца која зарађују хиљаде евра на друштвеним мрежама*; преузето 06.08.2023. <https://cnzd.rs/kidfluenseri-deca-koja-zaraduju-hiljade-evra-na-drustvenim-mrezama/>
26. Huang Zhouzheng, *Digital Child Labour: Kid-influencer and Legal Countermeasure in China*; преузето 10.08.2023. <https://shapesea.com/wp-content/uploads/2021/05/Digital-Child-Labor%EF%BC%9AKid-influencer-and-Legal-Countermeasure-in-China-Huang-Zhouzheng.pdf>
27. The Guardian, *Fortnite World Cup: the 30m tournament shows esport's future is already here*; преузето 10.08.2023. <https://www.theguardian.com/sport/2019/jul/30/fortnite-world-cup-esports>
28. The Guardian, *It's not play if you're making money: how Instagram and YouTube disrupted child labour laws*; преузето 10.08.2023. <https://www.theguardian.com/media/2019/apr/24/its-not-play-if-youre-making-money-how-instagram-and-youtube-disrupted-child-labor-laws>
29. Council of Europe, *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment – Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers (2018)*; преузето 06.08.2023. <https://edoc.coe.int/en/children-and-the-internet/7921-guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-the-digital-environment-recommendation-cmrec20187-of-the-committee-of-ministers.htm>
30. TikTok, *Terms of Services*; преузето 08.08.2023. <https://www.tiktok.com/legal/page/row/terms-of-service/en>
31. YouTubeKids, *Terms of Services*; преузето 08.08.2023. <https://kids.youtube.com/t/terms>
32. YouTube, *Terms of Services*; преузето 08.08.2023. <https://www.youtube.com/static?template=terms>
33. Instagram, *Terms of Use*; преузето 08.08.2023. https://help.instagram.com/581066165581870?cms_id=581066165581870

34. Eurofound, Anticipating and managing the impact of change: The pandora's box of the platform economy; преузето 10.08.2023. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/blog/the-pandoras-box-of-the-platform-economy>
35. SCRIBD, *The perils of "Sharenting"*; преузето 12.08.2023. <https://www.scribd.com/article/428323593/The-Perils-Of-sharenting>
36. Pew Research Center, *A Week in the life of Popular YouTube Channels*; преузето 12.08.2023. <https://www.pewresearch.org/internet/2019/07/25/a-week-in-the-life-of-popular-youtube-channels/>
37. Forbes, *The Highest Paid YouTube Stars of 2019: The Kids Are Killing It*; преузето 12.08.2023. <https://www.forbes.com/sites/maddieberg/2019/12/18/the-highest-paid-youtube-stars-of-2019-the-kids-are-killing-it/?sh=77a86ec138cd>
38. Параграф, *Породични закон: Дете самостално располаже имовином коју стекне радом, а право и дужност родитеља је да управља имовином детета коју оно није стекло радом...*; преузето 15.08.2023. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/120523/120523-vest8.html>
39. ProCredit Bank, *Са колико година може да се отвори први текући рачун за малолетнике у банци?*; преузето 15.08.2023. <https://www.procreditbank.rs/blog/sa-koliko-godina-moze-da-se-otvori-prvi-tekuci-racun-u-banci>
40. Pew Research Center, *Teenage Life Online*; преузето 16.08.2023. <https://www.pewresearch.org/internet/2001/06/21/teenage-life-online/>
41. Google Safety Center, *Helping you set digital ground rules with Family Link*; преузето 16.08.2023. <https://safety.google/families/parental-supervision/>
42. Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, *Нова писменост: деца и приватност на интернету*; преузето 18.08.2023. https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova-prezentacije/DECA_I_PRIVATNOST_NA_INTERNETU_2022.pdf
43. London School of Economics and Political Science (LSE), *EU Kids Online: Researching European children's online opportunities*; преузето 18.08.2023. <http://www.eukidsonline.net/>

Законски текстови:

1. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/1990;
2. Закон о Повељи Уједињених Нација, *Службени лист ДФЈ*, бр. 69/45.
3. Закон о ратификацији Конвенције Међународне организације рада бр. 138 о минималним годинама старости за заснивање радног односа, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 14/1982;
4. Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.
5. Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/71;

6. Закон о потврђивању факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији и Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002;
7. Закон о потврђивању Конвенције МОР број 182 о најгорим облицима дечијег рада и препоруке МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/03;
8. Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, број 42/09.
9. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009;
10. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 19/2009.
11. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 1/2010.
12. Закон о потврђивању факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.
13. Закон о потврђивању факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.
14. Устав Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021;
15. Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015;
16. Закон о раду, *Службени гласник РС*, р.24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење;
17. Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013;
18. Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/2009 и 52/2021;
19. Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016 и 24/2018;
20. Закон о основама система и образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020 и 129/2021;
21. Закон о здравственој заштити, *Службени гласник РС*, бр. 25/2019;
22. Закон о спречавању злостављања на раду, *Службени гласник РС*, бр. 36/2010;
23. Закон о безбедности и здрављу на раду, *Службени гласник РС*, бр. 35/2023;
24. Закон о младима, *Службени гласник РС*, бр. 50/2011 и 116/2022 – др. закон;
25. Уредба о утврђивању опасног рада за децу, *Службени гласник РС*, бр.53/2017;
26. Федерални службени гласник Републике Аустрије, бр.599/1987;

XI САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Истраживањем правних прописа донетих у различитим облицима у виду конвенција, препорука, програма и сл. од стране Организације Уједињених Нација, Међународне организације рада, Савета Европе и Европске уније, али и националних прописа, пре свега у Републици Србији, али у другим државама света, уз истраживање научне и стручне литературе, уз изазован циљ да се утврди економска активност деце на интрнету, њени облици и последице, аутор настоји да читаоце упозна са једном глобалном темом, која иако се тиче друштва у целости, основна решења препознаје и у човеку као појединцу.

Значај овог рада се огледа у свеобухватној анализи прописа на глобалном, регионалном и националном нивоу, полазећи од утврђивања појма детета, забрањених и дозвољених облика дечијег рада, појма интернета и друштвених мрежа, економске активности деце на овим платформама, као и који су услови за приступ различитим друштвеним мрежама, те да ли су ови услови довољни у смислу заштите најосетљивијих људских бића - деце, као и да ли долази до злоупотребе активности деце на интернет платформама ради стицања економске користи трећим лицима.

Циљ овог рада је да се укаже која су то у последњим деценијама ефикасна правна решења донета на глобалном, регионалном и националном нивоу у области дечијег рада, са указивањем на њихову прогресију која показује да је човечанство на добром путу за потпуним искорењем злоупотребе дечијег рада, али ипак да је реч о спором путу који захтева још додатних заједничких напора свих држава у циљу решавања овог битног питања, а које решавање указује на неопходност проналажења и регулисања посредних утицајних сегмената на облике дечијег рада и њихове последице.

Кључне речи: деца, дечији рад, интернет, друштвене мреже, Међународна организација рада

SUMMARY AND KEY WORDS

CHILD LABOUR IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

By researching legal regulations enacted in various forms such as form of conventions, recommendations, programs, etc. by the United Nations, the International Labor Organization, the Council of Europe and the European Union, but also national regulations, primarily in the Republic of Serbia, as well as in other countries of the world, with the research of scientific and professional literature, with the challenging goal of determining the economic activity of children on the internet, its forms and consequences, the author tries to introduce readers to a global topic, which, although it concerns society as a whole, also recognizes the basic solutions in man as an individual.

The importance of this work is reflected in a comprehensive analysis of regulations at global, regional and national level, starting from the definition of the concept of a child, prohibited and permitted forms of child labor, the concept of the Internet and social networks, the economic activities of children on these platforms, as well as what are the conditions for access different social networks, and whether these conditions are sufficient in terms of protecting more sensitive human beings - children, as well as whether there is abuse of children's activities on Internet platforms for the purpose of obtaining economic benefits for third parties.

The aim of this writing is to indicate which effective legal solutions have been adopted at the global, regional and national level in the field of child labor in recent decades, with an indication of their progression, which shows that humanity is on the right path to the complete eradication of the abuse of child labor, but still that it is a slow road that requires additional efforts of all countries in order to solve this important issue, and which solution indicates the necessity of finding and regulating intermediate influential segments on forms of child labor and their consequences.

Keywords: children, child labor, Internet, social networks, International Labor Organization

ХП БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Марко Петковић рођен је 25.10.1999. године у Нишу. Основно образовање је стекао у Основној школи „Свети Сава” у Нишу, а након тога завршио је Правно пословну школу у Нишу, смер правни техничар. Основне академске студије на Правном факултету Универзитета у Нишу уписао је школске 2018/2019 године. Дипломирао је дана 29.09.2022. године са просечном 9.63 и тиме стекао звање дипломираног правника. Мастер академске студије уписао је школске 2022/2023 године на Правном факултету Универзитет у Нишу, на општем смеру - ужа грађанскоправна научна област, а све испите превиђене овим студијским програмом положио је са просечном оценом 10.00.

Током студирања више пута је награђиван од стране Правног факултета Универзитета у Нишу, и то: Најбољи студент друге године, најбољи студент треће године, и на крају, најбољи дипломирани студент. Такође, од стране Града Ниша добио је Светосавску награду као најбољи студент Правног факулета у Нишу у 2021. години. Добитник је стипендије „Доситеја” Фонда за младе таленте за школску 2021/2022 годину, као један од 1050 најбољих студената завршне године основних академских студија у Републици Србији. Као најбољи студент треће године Правног факулета Универзитета у Нишу, упућен је од стране Министарства Правде на обављање праксе у Привредном суду у Нишу у трајању од три месеца, и то у периоду од 01.04.2022. године до 30.06.2022. године.

Тренутно ради као адвокатски приправник на вежби код адвоката Милорада Тешића из Ниша. Након обављеног приравничког стажа планира полагање правосудног испита и самостални рад у адвокатској струци.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Марко Петковић

Наслов мастер рада: „ДЕЧИЈИ РАД У ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ”

Менторка: Проф. др Анђелија Тасић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____ 2023. године

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом „ДЕЧИЈИ РАД У ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ” пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио ауторска права, нити злоупотребио интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Марко Петковић

У Нишу, _____ 2023.године

Потпис аутора
